

Paleografska analiza dvaju statuta grada Splita iz arhiva HAZU

Borovac, Leonard

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:693874>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-22**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

LEONARD BOROVAC

**PALEOGRAFSKA ANALIZA DVAJU
STATUTA GRADA SPLITA IZ ARHIVA
HAZU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

LEONARD BOROVIĆ

**PALEOGRAFSKA ANALIZA DVAJU
STATUTA GRADA SPLITA IZ ARHIVA
HAZU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Branka Grbavac

Zagreb, 2019.

Sadržaj

1. Uvod	6
2. Povijesni i društveni kontekst nastanka Statuta grada Splita	9
3. Sadržaj Statuta grada Splita	13
4. Paleografska analiza rukopisa I. c. 11.	17
4.1. Materijalni opis rukopisa	17
4.2. Opis pisma	19
4.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi	24
4.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom	26
a) Suspenzije obilježene vodoravnom crtom s općim ili određenim značenjem	26
b) Kontrakcije obilježene vodoravnom crtom s određenim značenjem	28
c) Kontrakcije i suspenzije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih vodoravnom crtom	29
4.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom crticom	31
a) Suspenzije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem	31
b) Kontrakcije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem	32
4.3.3. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crticom	32
a) Suspenzije obilježene kosom crticom	32
b) Kontrakcije obilježene kosom crticom	33
4.3.4. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima	34
a) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku brojke devet s određenim značenjem ..	34
b) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku arapske brojke tri s određenim značenjem	35
c) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku arapske brojke četiri s određenim značenjem.....	36
d) Suspenzije sa znakom u obliku apostrofa	37
e) Kontrakcije sa znakom u obliku obrnutog slova <i>c</i>	38
4.3.5. Kratice obilježene malim natpisanim slovom	38

4.3.6. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima	39
5. Ortografska analiza rukopisa pod signaturom I. c. 11.	41
5.1. Vokalizam	41
5.1.1. Bilježenje diftonga <i>ae</i> i <i>oe</i>	41
5.1.2. Zamjena vokala	42
a) Zamjena glasa <i>e</i> i <i>i</i>	42
b) Zamjena glasa <i>-i / -y</i>	42
5.1.3. Parazitsko <i>i</i>	42
5.2. Konsonantizam	43
5.2.1. Grafem <i>-h</i> i aspirirani glasovi	43
5.2.2. Zamjena glasovnih skupina <i>-ti/-ci</i>	43
5.2.3. Epentetsko <i>p</i>	44
5.2.4. Zamjena dvostrukog vokala <i>-i</i> konsonantskim <i>-j</i>	44
5.3. Bilježenje velikog i malog slova	44
5.3.1. Bilježenje osobnih imena	45
5.3.2. Bilježenje toponima	45
5.4. Interpunkcija	46
6. Paleografska analiza rukopisa IV. c. 60.	47
6.1. Materijalni opis rukopisa	47
6.2. Opis pisma	48
6.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi	51
6.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom	51
a) Suspenzije obilježene vodoravnom crtom s općim ili određenim značenjem	51
b) Kontrakcije obilježene vodoravnom crtom s određenim značenjem	52
c) Kontrakcije i suspenzije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježene vodoravnom crtom	53
6.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom crticom	53
a) Suspenzije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem	53
b) Kontrakcije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem	54

c) Kontrakcije i suspenzije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih valovitom crtom	55
6.3.3. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crticom	56
a) Suspenzije obilježene kosom crticom	56
b) Kontrakcije obilježene kosom crticom	56
6.3.4. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima	57
a) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku devetke s određenim značenjem	57
b) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku brojke tri s određenim značenjem	57
c) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku četvorke s određenim značenjem.....	58
d) Suspenzije i kontrakcije sa znakom u obliku apostrofa	59
6.3.5. Kratice obilježene malim natpisanim slovom	59
6.3.6. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima	60
7. Ortografske karakteristike rukopisa IV. c. 60.	62
7.1. Vokalizam	62
7.1.1. Monoftongizacija diftonga <i>ae</i> i <i>oe</i>	62
a) Monoftongizacija diftonga <i>ae</i> u <i>e</i>	62
b) Monoftongizacija diftonga <i>oe</i> u <i>e</i>	62
7.1.2. Zamjena vokala	63
a) Prijelaz glasa <i>e</i> u <i>i</i>	63
b) Zamjena glasa <i>-i / -y</i>	63
7.2. Konsonantizam	63
7.2.1. Grafem <i>-h</i> i aspirirani glasovi	63
7.2.2. Zamjena glasovnih skupina <i>-ti/-ci-</i>	64
7.2.3. Zamjena dvostrukog vokala <i>-i</i> konsonantskim <i>-j</i>	65
7.2.4. Redukcija konsonanata	65
7.2.5. Bilježenje konsonantskog i vokalskog <i>u</i>	66
7.3. Bilježenje velikog i malog slova	66
7.3.1. Bilježenje osobnih imena	66
7.3.2. Bilježenje toponima	67

7.4. interpunkcija	68
8. Zaključak	71
9. Popis izvora i literature	73
9.1. Izvori	73
9.2. Literatura	73
9.3. Popis internetskih stranica	74
10. Sažetak	75
11. Summary	76

1. Uvod

Tema ovog diplomskog rada je paleografska i ortografska analiza dvaju prijepisa Statuta grada Splita iz 1312. godine koji se čuvaju u Arhivu HAZU pod signaturama I. c. 11. i IV. c. 60.¹ Oba prijepisa Statuta grada Splita sadrže *Prohemium*, *Exordium* i šest knjiga odredbi Statuta koji zajedno čine *Statutum vetus*, kasnije nadopune sadržane u *Statuta noua* i *Reformationes* ili *Liber reformationum*. Nažalost, latinski original Statuta iz 1312. godine nije sačuvan pa su navedeni rukopisi ujedno i najstariji učinjeni prijepisi na latinskom jeziku, nastali u 15. stoljeću.² Uz spomenute rukopise vrijedno je spomenuti i ostale koji su napisani na latinskom jeziku, a to su dva prijepisa iz druge polovice 17. st., od kojih se jedan čuva u Veneciji (Biblioteca del Museo Correr, Cicogna 205),³ a drugi u Arheološkom muzeju u Splitu (Ms IV/1).⁴ U Sveučilišnoj knjižnici u Splitu (M - 54)⁵ čuva se jedan prijepis Statuta nastao u razdoblju između 17. i 18. stoljeća. Najveći broj sačuvanih prijepisa Statuta grada Splita potječe iz 18. stoljeća od kojih je jedan pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (R 3332),⁶ zatim u Arheološkom muzeju u Splitu (Ms IV/2),⁷ u Biblioteci Marciana u Veneciji (Mss. Latini, Cl. 5, №. 94, 2358)⁸, u Državnom arhivu u Zadru (Knjižnica, Rkp 11)⁹, potom jedan u Rimu u Biblioteca del Senato (Statuti Mss. 553).¹⁰ Na latinskom jeziku sačuvana su i dva prijepisa načinjena u 19. stoljeću od kojih se jedan čuva u Državnom arhivu u Zadru (Arhiv Šime Ljubića, kut. 7, VI, br. 136),¹¹ a drugi u Zbirci Baltazara Bogišića HAZU u Cavtatu (A XIII 3/29).¹²

Uz prijepise napisane latinskim jezikom postoje i prijepisi na talijanskom jeziku među kojima je najstariji rukopis Splićanina fra Mihovila iz 1395. godine, a čuva se u Muzeju grada Splita.¹³ Kako je navedeni prijepis ujedno i najstariji postojeći prijepis Statuta grada Splita, neko vrijeme se vjerovalo da je i izgubljeni izvorni tekst pisan talijanskim jezikom.¹⁴ No

¹ AHAZU, I. c. 11.; AHAZU, IV. c. 60.

² Cvitanić 1964: 32-33.

³ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 27.

⁴ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 29.

⁵ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 35.

⁶ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 39.

⁷ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 41.

⁸ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 42.

⁹ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 45.

¹⁰ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 49.

¹¹ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 53.

¹² Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 55.

¹³ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 11.

¹⁴ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 11.

navedene tvrdnje su odbačene jer je i na Apeninskom poluotoku latinski jezik bio jezik kojim su se pisali pravni propisi.¹⁵ Osim rukopisa fra Mihovila, sačuvala su se još četiri prijepisa napisana talijanskim jezikom od kojih se dva čuvaju u Knjižnici Male braće u Dubrovniku od kojih je jedan nastao u 17. (Ms. 141),¹⁶ a drugi u 18. stoljeću (Ms. 273)¹⁷. Iz 18. stoljeća potječe još jedan prijepis koji se čuva u Muzeju Correr u Veneciji (ms Cicogna 2041),¹⁸ i još jedan u Državnom arhivu u Zadru nastao u drugoj polovini 19. stoljeća (Knjižnica, Rkp 8/1-4).¹⁹

Potrebno je spomenuti i prijepise Statuta iz 1312. godine, kao i njegove dopune sve do 1385. godine, a koji su nažalost zagubljeni: rukopis Jakova Ćudine, rukopis Frane Lanze, rukopis 2577. I. 7, Knjižnica talijanske gimnazije, Zadar, rukopis Knjižnice Vrhovnog suda u Beču i prijepis splitskog Statuta koji se čuva u Knjižnici Prizivnog suda u Zadru.²⁰

Osim rukopisa vrijedi navesti i tiskana izdanja Statuta nastala prema gore navedenim prijepisima. Prvo kritičko izdanje priredio je 1878. Jan Jaromir Hanel *Statuta et leges civitatis Spalati (Monumenta historico-juridica slavorum meridionalium; vol. 2)*. Iste godine Josip Alačević priredio je *Statuti di Spalato: con prefazione e repertorio generale* kao dodatak časopisu *Bulletino di archeologia e storia dalmata*. Godine 1985. objelodanjeno je i prvo izdanje Statuta na hrvatskom jeziku pod naslovom Statut grada Splita: srednjovjekovno pravo Splita (*Statuta civitatis Spalati: ius Spalatense medii aevi*), kojeg je preveo i priredio Antun Cvitanić. Samo dvije godine kasnije tiskano je i drugo izdanje, a 1998. objavljeno je treće prošireno i temeljito izmijenjeno izdanje.²¹

Sam Statut pobudio je znanstveni interes kod mnogobrojnih istraživača, posebice kod pravnih povjesničara i povjesničara općenito koji su proučavali njegov sadržaj na svim mogućim razinama. Ipak, najveći doprinos istraživanju Statuta grada Splita svakako je dao hrvatski pravnik Antun Cvitanić koji je 1964. objavio studiju *Pravno uređenje splitske komune po Statutu iz 1312. godine* u kojoj je detaljno obradio prvenstveno društveno-ekonomske i političke uvjete razvoja komune, organizaciju vlasti i institute statutarnog prava

¹⁵ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 11.

¹⁶ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 61.

¹⁷ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 68.

¹⁸ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 63.

¹⁹ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 67.

²⁰ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 71-75.

²¹ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 97-100.

komune. Cvitanić je kako je gore već spomenuto prvi i preveo i objavio statut na hrvatskom jeziku.

Godine 2012. povodom sedamstote obljetnice Percevalova statuta održan je simpozij na kojem se okupilo trideset i osam stručnjaka pravnih i povijesnih znanosti koji su svojim vrijednim priložima sadržajno produbili i osvježili sliku o Splitskom statutu. Kao rezultat skupa, 2015. godine objavljen je i *Zbornik radova* koji sadržava različite znanstvene studije o samom Statutu i razvoju statutarnog prava u srednjovjekovnim dalmatinskim komunama. Međutim do danas u hrvatskoj historiografiji ne postoji niti jedan rad koji je obradio sačuvane latinske prijepise s paleografskog aspekta pa će se stoga ovaj rad baviti upravo tom tematikom i kao takav predstavljati će jedan mali doprinos proučavanju Statuta grada Splita.

U prvom dijelu radu predstaviti će se kratak povijesni i društveni kontekst nastanka Statuta kao i njegov sadržaj, a u središnjem i glavnom dijelu rada rukopisi će biti analizirani s paleografskog i ortografskog aspekta. Kad je riječ o paleografskoj analizi u radu će se prikazati materijalni opis rukopisa, opis pisma, sustav kraćenja riječi uz dodavanje abrevijativnih znakova. Budući da su prijepisi načinjeni u razdoblju 15. st., u njima se susreću karakteristike srednjovjekovnog latinskog jezika na razini same ortografije. Te se karakteristike očituju u monoftongizaciji diftonga, zamjeni vokala, geminaciji konsonanata, nepotrebnom bilježenju aspiracije, bilježenju velikog i malog slova itd. Rad će biti zaokružen zaključkom te će se donijeti popis korištenih izvora i literature.

Pri pisanju ovog rada od velike pomoći bit će knjige hrvatskih povjesničara Jakova Stipišića, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Franje Šanjeka, *Latinska paleografija i diplomatika* i *Osnove latinske paleografije hrvatskog srednjovjekovlja*, te Viktora Novaka *Latinska paleografija* koji su ostavili dubok trag na literarnom polju latinske paleografije hrvatskih prostora. Za prikaz sadržaja statuta poslužit ćemo se prijevodom i latinskom transkripcijom Statuta autora Antuna Cvitanića, *Statut grada Splita: srednjovjekovno pravo Splita* kao i za eventualne poteškoće oko čitanja teksta obaju rukopisa. Sastavni dio naše literature bit će i diplomski rad Ivana Badanjka, *Povijesna i paleografska analiza statuta zagrebačkih prebendara (15. i 16. st.)* i Sanje Miljan, *Usporedba djela Mihe Madijevog i splitskog anonimnog kroničara A Cutheis s jezičnog i povijesnog aspekta*, te doktorska disertacija Anite Bartulović *Paleografska, diplomatska i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. - 1392.)*.

2. Povijesni i društveni kontekst nastanka Statuta

Povijest grada Splita vrlo je bogata i burna. Od samog osnutka grada do raspada Austro-Ugarske Monarhije smjenjivale su se u njemu mnoge vlasti. Tijekom ranog srednjeg vijeka Split je bio uglavnom u sastavu bizantske teme Dalmacije, a povremeno je dolazio i pod kontrolu hrvatskih knezova i kraljeva. Kada je 1105. ugarsko-hrvatski kralj Koloman zadobio vlast nad dalmatinskim gradovima, pa tako i Splitom podijelio im je privilegije. Split je kraljevim privilegijem dobio slobodu u upravi grada i oslobođenje od danka za slobodno uživanje svojih posjeda na hrvatskom teritoriju. Godine 1164., u doba vladavine moćnog cara Emanuela I. Komnena, Split je došao pod bizantsku vlast, no nakon njegove smrti čitava Dalmacija i Hrvatska vratile su se pod vlast ugarsko-hrvatskog kralja Bele III. Za vrijeme vladavine Bele III. i njegovih nasljednika počinje se velikaškim obiteljima darivati u leno zemlje kraljevog posjeda što je rezultiralo uzdizanjem plemićkih obitelji kao što su knezovi Krčki, knezovi Bribirski, krbavski Gušići, omiški Kačići, knezovi Babonići. Oni se tako ojačani međusobno bore da prošire svoje posjede želeći pritom i dalmatinskim gradovima nametnuti svoju vlast.²² Stoga je autonomiju splitske komune kao i ostalih srednjovjekovnih dalmatinskih komuna ometala ingerencija nekih velikaških obitelji iz zaleđa, kao knezova Bribirskih koji su htjeli zagospodariti njima i nametnuti im razne daće, bilo izravno bilo preko svojih zamjenika. Otpori svakog dalmatinskog grada takvim pretenzijama moćnih knezova iz zaleđa i njihova borba za komunalnu autonomiju bila je i oblik borbe gradskih plemića za održavanje vlastitog monopola vlasti u odnosu prema pučanima.²³

U tom je ozračju u splitskoj komuni djelovao Toma Arhiđakon. Rodom Splitsanin, školovao se u Italiji, točnije Bologni gdje se upoznao s političkim, društvenim i crkvenim prilikama u tadašnjoj Italiji. Nakon povratka u Split isprva je obnašao dužnost gradskog bilježnika, a 1230. bio je izabran za arhiđakona. Toma se sukobio s tadašnjim nadbiskupom Guncelom, eksponentom ugarskoga dvora, jer Toma je zastupao načelo da Crkva treba ostati neovisna o svjetovnoj vlasti, te da laici nemaju utjecaja na izbor biskupa u dalmatinskim gradovima. Kao pobornik komunalne samouprave smatrao je da jedini spas splitskoj autonomiji može donijeti čovjek iz strane zemlje, oslanjajući se na Apeninski poluotok, rimsku tradiciju prava, načela i *regimen Latinorum*.²⁴ Pridjev *Latinus* kod Tome je prvenstveno imao širi značaj, sve ono što je napredno, obrazovano, uređeno i djeluje po

²² Budak – Raukar 2006: 177-179.

²³ Cvitanić 1994: 120.

²⁴ Arhiđakon 2003: 196.

pravilima.²⁵ Zbog toga je Toma rješenje splitskih problema vidio u službi potestata stranca – Latina, a ne hrvatsko-ugarskog velikaša za gradske knezove, čija je osnovna karakteristika nezavisnost i nepristranost u odnosu na stranke, koja mu omogućava da bez smetnji i bez privatnih interesa vodi grad i rješava njegove neprilike.²⁶ Tominom se zaslugom 1239. godine u splitskoj skupštini klera i naroda postigla suglasnost da novi načelnik grada bude *de gente Latina* i to iz grada Ankone s kojim je Split imao duboku i staru vezu.²⁷ Sastavljeno je poslanstvo koje su činili Toma i Miha Madijev koje je nakon dva mjeseca puta posredstvom ankonitanskog načelnika i franjevac za splitskog načelnika odabralo plemića Gargana de Arscindis.²⁸ Gargan je dolaskom na mjesto načelnika odmah počeo sređivati prilike i uvoditi novo uređenje. Želio je reorganizirati gradsku upravu po uzoru na talijanske gradove tako da gradom upravlja načelnik iz Italije koji bi služio komuni na vremenski period od jedne godine, pa zatim odlazio natrag, a ne knez iz redova moćnih hrvatskih velikaških obitelji koji bi mu se nametnuo. Uz sklapanje saveza sa susjednim gradovima, popunjavanje gradske blagajne, uređenje sudstva i pomirenje zakrvljenih gradskih rodova, Gargan je dao sastaviti i svezak pravnih odredaba, kapitularij, te time položio temelj gradskom statutu.²⁹ Kapitularijem je popisao sve dobre običaje koje je grad čuvao od starine, ali je tome pridodao i mnoge druge odredbe koje su se činile potrebnima za usavršavanje pravnoga poretka kakvog je grad Split trebao i želio.³⁰ Tako je splitska komuna dobila svoj prvi (pra)statut.

Nakon odlaska načelnika Gargana de Arscindis splitska komuna je nastavila uživati svoju autonomiju. Naime, sve do kraja 1243. trajalo je razdoblje nezavisnog načelnika. Gargana je na funkciji naslijedio Ivan, knez Modruša (član obitelji knezova Krčkih), a u svibnju 1243. splitskim načelnikom postao je Bernard iz Trsta. Već iduće godine u splitskoj komuni stvara se dvostruka vlast koju čine načelnik i knez. Načelnik je bio komunalni predstavnik, dok je knez bio kraljev namještenik, samim time samostalan predstavnik vlasti. Splitski knezovi bili su pripadnici velikaških obitelji, uglavnom Šubići koji tada i imaju dominantnu ulogu u većini dalmatinskih gradova, a načelnici su dolazili iz redova hrvatskih velikaških obitelji, ali mnogi od njih bili su kao i Gargan, Talijani, tj. Venecijanci koji su bili podobni i uvažavani od strane same splitske komune kao i samog kneza.

²⁵ Matijević Sokol 1999: 19.

²⁶ Matijević Sokol 1999: 19.

²⁷ Arhiđakon 2003: 217.

²⁸ Arhiđakon 2003: 217.

²⁹ Arhiđakon 2003: 218.

³⁰ Matijević Sokol 1999: 26.; Arhiđakon 2003: 218.

Splitska komuna je tijekom prve i druge polovice 13. stoljeća bila u sukobu s Trogirom, a i s ugarsko-hrvatskim kraljem Belom IV. Naime, kraljev bijeg od mongolske opasnosti na Jadran rezultirao je teritorijalnim prijeporima između Trogira i Splita. Splitski su Trogirani zamjerali što su pristali da im kralj kao zahvalu za sklonište pred prodorom Mongola poveljom daruje neke posjede koje su oni svojatali. Teritorijalne nesuglasice vodile su se oko sela Ostroga, Bijaća i crkve sv. Vitala. U tim je sporovima bitna bila naklonost kralja ili hrvatskih velikaša. Trogirani su se borili da prisvojena područja ostanu općinsko vlasništvo i kao argument navodili da im je te privilegije i teritorije priznao još Andrija II., dok je sa splitske strane Crkva tražila te posjede za sebe. Ti sukobi su okončani mirovnim ugovorom 1277. u doba kada je Mladen I. Bribirski bio trogirski knez, a njegov brat Pavao I. Šubić knez Splita (od 1273.). Upravo su njih dvojica uvelike pomogli pomirenju dviju komuna. Ugovorom je Ostrog bio vraćen prvobitnim vlasnicima, nasljednicima starog plemena Didića, nastanjenim u Trogiru i Splitu. Također trogirski se komuna obvezala da će vratiti sve sporne posjede splitskog nadbiskupskog kaptola i drugih crkvenih institucija, dok su privatni posjedi Splitskana na trogirskom području prešli u vlasništvo trogirski općine, a posjedi Trogirana na splitskom području vraćeni u posjed splitske komune.³¹ Vladavina bana Pavla I. Šubića predstavlja razdoblje u kojem Split proživljava svoje zlatno doba u administrativnom i kulturnom smislu. Njegova vladavina poklapa se općenito i s pravnim razvojem prvenstveno povezanim s nastankom statuta u dalmatinskim komunama. Naime, tijekom šezdesetih te u ranim sedamdesetim godinama 13. st. u dalmatinskim komunama započinje proces kodifikacije statutarnog prava kada se kodificiraju Korčulanski, Zadarski i Dubrovački statut. Također, tih je godina nastao i Trogirski statut koji nam se nije sačuvao, a krajem 13. kodificira se i Šibenski (1293.). Iako su Splitski već u doba načelnika Arscindisa imali kodeks koji je uređivao pravni poredak u srednjovjekovnoj splitskoj komuni, on je ipak bio kraći pravni tekst kojeg je trebalo nadopuniti. Stoga je za vrijeme njegovoga sina Jurja II. Šubića koji je od 1302. obnašao dužnost splitskog kneza u splitsku komunu na mjesto splitskog načelnika 1312. bio doveden Perceval Ivanov iz talijanske pokrajine Marche, tj. iz grada Ferma. Nisu Splitski slučajno odabrali Percevala za svog načelnika. Naime, Perceval Ivanov bio je pravni stručnjak, vješt *in iure canonico et civili*.³² Dolaskom u splitsku komunu po nalogu Velikog vijeća 1312. načinio je novu kodifikaciju splitskog prava sastavivši Statut grada Splita. Perceval je pri tome bez sumnje imao kao osnovicu Garganov kapitulat. Original statuta iz 1312. bio je napisan na latinskom jeziku no nije nam se sačuvao nego neki njegovi

³¹ O povijesti grada Splita vidi opširnije u: Novak 1957.

³² *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja* 2017: 525.

prijepisi na osnovi kojih mi danas poznajemo njegov sadržaj. Taj Percevalov statut iz 1312., bez kasnijih dodataka nazvan je još i *Statutum vetus* (Stari statut). Kasniji dodatci Starome statutu poznati su pod imenom *Statuta nova* (Nove statutarne odredbe) i *Reformationes* (Reformacije). Te je dodatke Veliko vijeće donijelo tijekom idućih desetljeća sve do 1385. godine. Svi oni zajedno čine kodeks splitskog srednjovjekovnog prava pod sintagmom Statut grada Splita.³³ Statut grada Splita primjenjivao se više ili manje u potpunosti do 1420., kada je Mletačka Republika ograničila splitsku komunalnu autonomiju, međutim Statut formalno nije bio ukinut sve do pada Mletačke Republike. O samom sadržaju Statuta grada Splita bit će riječi u nastavku rada.

³³ Cvitanić 1994: 121-122.

3. Sadržaj Statuta grada Splita

Statut grada Splita podijeljen je na Stari statut iz 1312. (*Statutum vetus*), Nove statutarne odredbe (*Statuta nova*) koje sadrže nadopune od 1333. do 1367. godine i Reformacije (*Reformationes*) koje je Veliko vijeće usvojilo do 1385. godine. Stari je statut raščlanjen na knjige s nejednakim brojem poglavlja (*capitula*), dok se Nove statutarne odredbe i Reformacije ne dijele na knjige, već izravno na kapitule.

Statut grada Splita iz 1312. godine, *Statutum vetus* ili Percevalov statut, sastoji se od uvodnog dijela *Prohemium*-a, *Exordium*-a i šest knjiga (*libri*) u koje je sam tekst Statuta podijeljen, te je svaka od šest knjiga dalje podijeljena na kapitule (*capitula*). Kako Antun Cvitanić piše, *Prohemium* nam je izvrstan izvor za shvaćanje ondašnjeg prava, jasno nam pokazuje autoritet koji stoji iza zakonodavaca, njihovu klasnu pripadnost i predstavljanje volje kojom organiziraju socijalni poredak kao pravednost: „*per me reges regnant et potentes scribunt iusticiam.*“³⁴ Daljnjim čitanjem primjećuje se stav po kojem dobar čovjek uvijek postupa pravično, poštujući zakone, pa se ustvari za njega ne pišu navedeni zakoni, već za one koji su zli i koje jedino strah od moguće kazne može natjerati da ne čine nedjela i poštuju zakon: „*Lex enim non fuit necessaria propter bonos, quum sibi est lex quilibet probus homo et si a nemine puniretur, tum ex sua industria natali propter Deum male agere propensius euitaret. Scriptum est enim: Oderunt peccare boni uirtutis amore.*“³⁵ Kao dobre (*boni*) možemo shvatiti one kojima su spomenuti propisi u interesu i interesu njihove klasne cjeline, dok su zli (*mali*) ljudi koji spadaju u društveni sloj podređenih, pa su potrebne prijetnje kaznom kako bi ispunjavali svoje dužnosti.³⁶

Nakon *Prohemium*-a slijedi šest knjiga odredbi Statuta. Kako u samom Statutu piše, prva knjiga govori „*de sacrosanctis ecclesiis et omnibus, que ad diuinum cultum pertinere noscuntur: ad religiones, uenerationes sanctorum et etiam piia loca.*“ pa se iz nje jasno može iščitati važnost koju je Crkva imala u splitskoj komuni.³⁷ Crkva je imala veliki autoritet, te stoga nimalo ne čudi što splitski Statut, poput mnogih gradskih statuta srednjovjekovne Europe, započinje odredbama o Crkvi.³⁸ Koliko je uloga Crkve bila velika svjedoči i naziv

³⁴ Cvitanić 1964: 36.

³⁵ Cvitanić 1964: 36.

³⁶ Cvitanić 1964: 36-37.

³⁷ Cvitanić 1987: 2.

³⁸ Cvitanić 1994: 123.

splitske Crkve „Crkvom svetoga Dujma“, čime se svakako želi pokazati kontinuitet kršćanske vjere koja se održala u gradu još od vremena rimskog cara Dioklecijana.³⁹

U *Liber secundus* sadržane su odredbe o izboru načelnika grada Splita i njegovoj službi, kao i o svim komunalnim službenicima, o njihovim plaćama i svemu što se tiče i odnosi na njihovu službu.⁴⁰ Dakako, govori se o administrativnom uređenju same splitske komune.⁴¹ Kao vrhovnu vlast u Gradu istaknut ćemo *Consilium generale*, sastavljen od 100 vijećnika iz redova plemstva. Nadalje, Veliko vijeće biralo je komunalnu kuriju koju čine šest službenika i tri suca, a uz navedeno, bira i komunalne službenike među kojima je najviši načelnik (potestat).⁴² Statutom je određeno i da izabrani potestat mora biti stranac, a nikako osoba iz grada Splita. Nakon odabira grada iz kojeg bi trebao doći budući potestat, bira se dvanaest imena i zaključno, šalje izaslanstvo koje bi kandidatima trebalo ponuditi službu splitskog potestata u trajanju od godinu dana.⁴³ Komunalna aristokracija tako je vršila vlast preko Velikog vijeća, komunalne kurije i službe potestata koji je bio postavljen u skladu s njihovim interesima.⁴⁴ Pored navedenih, u ostale službe ubrajamo Vijeće povjerenika, poklisare, blagajnike, notare itd.⁴⁵

Treća knjiga Statuta najopsežnija je i sastoji se od čak 129 kapitula. Ona sadržava propise iz statusnog prava, bračnog i obiteljskog prava, stvarnog, obveznog i nasljednog prava, te iz parničnog postupka.⁴⁶ Statusnim pravom izvršena je podjela ljudi na plemiće i pučane, gdje plemići imaju veći udio u vlasti komune, a pučani su samo slobodni ljudi bez političkih prava.⁴⁷ Obiteljsko pravo još uvijek je naglašavalo tradicionalnu snažnu ulogu *pater familias* u obitelji, dok je bračno pravo u podređeni društveni položaj stavljalo ženu.⁴⁸ Sklapanje braka bilo je moguće jedino po propisima crkvenog prava, a eventualni razvod nije bio moguć.⁴⁹ Stvarno pravo Splitskog statuta počivalo je na rimskopravnim rješenjima, te je reguliralo odnose među ljudima s obzirom na stvari na način da je određenim individualnim subjektima davalo vlasničko pravo nad upotrebom stvari, crpljenjem njezinih plodova i

³⁹ Cvitanić 1994: 123.

⁴⁰ Cvitanić 1987: 4.

⁴¹ Cvitanić 1994: 123.

⁴² Cvitanić 1994: 123.

⁴³ Cvitanić 1994: 123-124.

⁴⁴ Cvitanić 1994: 124.

⁴⁵ Cvitanić 1964: 37; Cvitanić 1987: 23-25.

⁴⁶ Cvitanić 1964: 37.; Cvitanić 1994: 124.

⁴⁷ Cvitanić 1994: 124.

⁴⁸ Cvitanić 1994: 124.

⁴⁹ Cvitanić 1994: 124.

raspolaganja njome.⁵⁰ Poput stvarnog prava, i obvezno pravo temeljilo se na rimskom pravu koje je obogatilo i usavršilo nedostatke hrvatskog običajnog prava, pa je kao takvo sadržavalo odredbe o sklapanju i izvršavanju raznih ugovora, poput ugovora o zajmu, kupoprodaji, najmu, zakupu, o djelu, partnerstvu, darovanju itd.⁵¹ Imovinskopравни odnosi nakon smrti osobe uređeni su odredbama nasljednog prava, a kao posljednji dio treće knjige Splitskog statuta opisane su odredbe građanskog sudskog postupka.⁵²

Četvrta knjiga sadržava odredbe iz kaznenog prava, a to su primjerice poglavlja „*De ordine procedendi in maleficijs, De penis imponendis secundum formam statuti, De assessinis, De maleficiis commissis de nocte etc.*“⁵³ Koliko su ondašnje odredbe bile surove svjedoči činjenica da su za pojedina kaznena djela kao primjerice krađu, razbojstva, palež i slično bile propisane najstrože kazne kao odsjecanja ruku, nogu, pa čak i spaljivanje okrivljenika.⁵⁴

Peta knjiga posvećena je komunalnim pitanjima vezanim uz samu izgled komune pa se u ovom dijelu govori o putevima, zdencima, mostovima, gradnji zgrada i o nadzornicima nad njihovom gradnjom, drugim riječima urbanizmu same komune. Također sadržava i odredbe koje se tiču čuvanja žita i opskrbe solju splitske komune.⁵⁵

U posljednjoj knjizi Percevalova statuta iz 1312. nalaze se odredbe koje govore o svim onim posebnim pitanjima koja se nisu mogla prikladno smjestiti pod pojedinačnim vlastitim naslovom⁵⁶ te odredbe iz pomorskog prava.⁵⁷

Prikazavši *Statutum vetus* pozornost ćemo usmjeriti na odredbe sadržane u *Statuta noua*. U samom Statutu navedeno je kako je nove odredbe sastavio knez Splita Jakov Gradenico iz Venecije uz razumne ljude koje je ovlastilo Veliko vijeće za pomoć na istom.⁵⁸ Iz toga je vidljivo da je Split u to vrijeme bio pod vlašću Mletačke Republike koja je izabranog kneza morala potvrditi. *Statuta noua* nisu podijeljena u knjige poput Percevalova

⁵⁰ Cvitanić 1994: 125.

⁵¹ Cvitanić 1994: 125.

⁵² Cvitanić 1994: 126-7.

⁵³ Cvitanić 1987: 313-315.

⁵⁴ Cvitanić 1994: 127.

⁵⁵ Cvitanić 1987: 4.

⁵⁶ Cvitanić 1987: 4.

⁵⁷ Cvitanić 1994: 129.

⁵⁸ Cvitanić 1987: 233.

statuta, već odmah u kapitule kojih Statut sadrži ukupno 31. Novi statut kao dopuna Statuta od 1333. do 1367. godine donosi modifikaciju postojećih odredbi uz donošenje nekih novih.⁵⁹

Na kraju Statuta nalazimo *Reformationes* ili *Liber reformationum*. *Liber reformationum* također se poput *Statuta noua* ne dijeli na knjige, već na 112 kapitula, a sastavljajući se pri uvrštavanju odredaba u kodeks prava splitske komune nisu držali kronološkog slijeda po kojem su bile izglasane od strane Velikog vijeća niti nekog određenog sistema čemu svjedoči niz raznolikih odredaba od kojih ćemo spomenuti neke: „*De malsanis, De animalibus pascendis intra duo flumina, De pęna uxorem habentium et aliam assumentium, De mensuris olei, De ętate examinatorum, De ferijs s. Domnij*“.⁶⁰

⁵⁹ Cvitanić 1964: 32., 37.

⁶⁰ Cvitanić 1987: 318-320.

4. Paleografska analiza rukopisa pod signaturom I. c. 11.

4.1. Materijalni opis rukopisa

Predmetni rukopis Statuta grada Splita iz 1312. godine nastao je početkom 15. stoljeća i čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom I. c. 11. Već na prvoj stranici rukopis nam otkriva nešto o sebi. Na vrhu piše:

Cod. membr. nr. ML.

Poklonio Fra Krisogon Karavanić iz Paga, reda sv. Frane male bratje u Poljudih kod Splita. On je dao za ovaj rukopis 12 fior.

Kukuljević⁶¹

Natpis skraćen kao „Cod. membr. nr. ML.“ svakako možemo protumačiti kao *Codex membranaceus numerus ML* što nas navodi na zaključak da je ovaj rukopis bio u nečijoj zbirci pod brojem 1050. Također je vidljivo da ga je fra Krisogon Karavanić od nepoznatog prodavatelja kupio za 12 fiorina te poklonio Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom.⁶² Nepoznato je koje godine je fra Karavanić kupio rukopis, no znajući da je Ivan Kukuljević Sakcinski živio od 1816. do 1889. godine mogli bismo okvirno smjestiti navedene događaje u drugu polovicu 19. stoljeća jer je baš tada Kukuljević ostavio najveći trag u prikupljanju građe hrvatske kulturne povijesti. Kukuljević je 1850. godine osnovao i Društvo za povjestnicu jugoslavensku koje se bavilo otkrivanjem, istraživanjem i očuvanjem kulturne baštine.⁶³ Kukuljević je putujući Dalmacijom upravo u nastojanju da prikupi i očuva hrvatsku kulturnu građu nabavio *rukopisah latinskih oko 50*, koji uključuje i *statut spljetski od god. 1313*.⁶⁴ Ovaj se rukopis navodi u popisu Kukuljevićeve knjižnice koju je 1868. godine otkupila Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, pa se navedeni rukopis otada čuva u Arhivu HAZU na adresi Trg Josipa Jurja Strossmayera 2.⁶⁵

⁶¹ AHAZU, I. c. 11.

⁶² Valuta tadašnje Habsburške Monarhije ili Austro-Ugarske.

⁶³ Borošak-Marijanović 2016: 81.

⁶⁴ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 24.

⁶⁵ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 24.

Rukopis je pisan na pergameni i papiru veličine 248x180 mm, a sveukupno se sastoji od 239 listova. Folijacija je učinjena crnom tintom i arapskim brojkama u donjem desnom kutu, a pri obrezivanju dijelom je odrezana pa je naknadno i ispravljena grafitnom olovkom.⁶⁶ Kako natpis na početku kodeksa kaže, *codex membranaceus* bila je terminologija koja se u srednjem vijeku koristila za kodekse pisane na pergameni.⁶⁷ Česti su i nazivi poput *charta*, *charta membranacea* ili *charta pergamina*.⁶⁸ Pergamena se dobivala posebnom preradom kože raznih životinja, najčešće teleta, koze i ovce, a nakon toga bi se obrezivala ovisno o želji veličine lista kodeksa ili isprave.⁶⁹ Listovi ovog kodeksa čvrsto su povezani tvrdim, drvenim koricama s ukrasnim linijama u slijepom tisku koje su opremljene i sa dvije metalne kopče koje omogućuju sigurno zatvaranje kodeksa i njegovo lakše pohranjivanje i prenošenje.⁷⁰

Gledajući cjelokupan rukopis jasno je da su pojedini listovi naknadno umetnuti, točnije papirni listovi 14, 17, 27, 130-137, 217-239, a sve kako bi se uslijed nepovratnog oštećenja tekst Statuta ipak uspio očuvati.⁷¹ Na umetnutim listovima vidljiv je drugačiji stil pisanja, te je evidentno da su listovi mlađi od originalnog rukopisa pa je samim time za pretpostaviti da pisar nije isti. Navedeni dodatci prijepisu Statuta umetnuti su u drugoj polovici 17. stoljeća.⁷² Stil bilježenja kratica je isti, slova su mnogo manja, a naslovi kapitula su kao i početna slova odlomaka pisani istom tintom poput ostatka teksta što nam govori da pisar nije toliko mario za estetiku koliko za točan prijepis teksta koji je želio spasiti.

Listovi cijelog rukopisa iznimno su dobro očuvani, neznatni su tragovi vlage, tinta je snažna, a slova se jasno ocrtavaju i riječi jasno čitaju. Početno slovo svakog kapitula ukrašeno je crnom, plavom ili crvenom tintom, a ukrašeno je u obliku traka sa zavijutcima i životinjskim glavama, a prisutan je i zoomorfni lik. Ostatak teksta ispisan je crnom tintom. Također, naslov svakog kapitula ispisan je crvenom bojom jasno pokazujući kolika se važnost pridavala ne samo točnom prijepisu teksta već i estetskoj komponenti kreiranja rukopisa za njegovog naručitelja. Kodeks je ispisan dvostupačno do 216 lista sa po 20 redaka u svakom stupcu, a nakon toga pisar je tekst bilježio jednostupačno. Prisutne su i marginalne bilješke iz

⁶⁶ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 23.

⁶⁷ Stipišić 1985: 14.

⁶⁸ Stipišić 1985: 14.

⁶⁹ Stipišić 1985: 15.

⁷⁰ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 23.

⁷¹ AHAZU, I. c. 11. 14., 17.; Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 23.

⁷² Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 23.

kasnijeg vremena, a vidljivo je i kako je pisar na vrhu lijevog lista po sredini bilježio veliko slovo L(*iber*), a na istom mjestu na desnom listu rimskom brojkom označio broj knjige.⁷³

Nakon Kukuljevićeve bilješke na prvoj stranici kodeks započinje uvodnim dijelom (*Prohemium*), nakon čega slijedi *Liber primus*, *Liber secundus*, *Liber tertius*, *Liber quartus*, *Liber quintus*, *Liber sextus* čime se završava *Statutum uetus*, koji se sveukupno sastoji od 460 kapitula, i započinje *Statuta noua*. *Statuta noua* protežu se na 31 kapitul i daju početak posljednjem dijelu ovog kodeksa, *Reformationes* koje donose kraj sa svojih 112 kapitula.

4.2. Opis pisma

Rukopis Statuta grada Splita iz 15. stoljeća pod signaturom I. c. 11. pisan je knjiškom gotičkom minuskulom. Knjiška gotička minuskula je latinsko pismo knjižnog i dokumentarnog karaktera koje se u više regionalnih varijanata upotrebljavalo u skriptorijima i kancelarijama Zapadne Europe od 12. do 15. stoljeća.⁷⁴ Knjiška gotička minuskula doseže svoj vrhunac u 13. stoljeću kada su slova prostrana i lijepo oblikovana s umjerenim brojem abrevijacija što se bitno mijenja u 14. i 15. stoljeću kada one postaju učestale.⁷⁵ Gotički rukopisi tako obiluju specifičnim kraticama pa ih nalazimo grupirane prema granama znanosti, primjerice teologiji, filozofiji, pravu i medicini.⁷⁶ Kraj 14. stoljeća označavao je prijelaz iz prostranih i lijepo oblikovanih slova u isprekidana i oštra zbog čega je teško u nekim rukopisima razlikovati *c* od *t*, *n* od *u* i *b* od *v*.⁷⁷

Knjišku gotičku minuskulu odlikuju karakteristike pojedinih slova u rukopisu. Primjerice, slovo *a* piše se uncijalno s unutarnjim lukom koji je otvoren u 13., a zatvoren u 14. i 15. stoljeću.⁷⁸ U rukopisu nailazimo na obje varijante pisanja slova *a*, sa zatvorenom i otvorenom kapicom. Primjer slova *a* popraćen je slikovnim prilogom u tablici ispod teksta, a isto će biti primijenjeno i u opisima ostalih slova u rukopisu.

Slovo *c* piše se jednim potezom i nalikuje slovu *t* koje pak nastaje iz dva poteza. Pažljivim čitanjem ovo slovo ne smijemo zamijeniti za slovo *e* sličnog izgleda.⁷⁹

⁷³ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012.: 23.

⁷⁴ Stipišić 1985: 99.

⁷⁵ Šanjek 2005: 84.

⁷⁶ Stipišić 1985: 100.

⁷⁷ Šanjek 2005: 84.

⁷⁸ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁷⁹ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

Slovo *d* može se pojaviti u dva oblika, minuskulno i uncijalno. Uncijalni oblik slova *d* svojom hastom može toliko nagingjati ulijevo da postane gotovo potpuno horizontalno. Ako se iza njega pojavi slovo *o*, desni luk slova *d* istodobno služi kao prvi luk slova *o* uslijed zbijenosti slova.⁸⁰

Slovo *i* u rukopisima nalazimo u dva oblika, s tankom dijakritičkom svinutom crticom i bez nje. Tako se ponajviše bilježi radi lakšeg razlikovanja od slova *n*, *m* i *u*.⁸¹ U 14. stoljeću umjesto crtice može se pojaviti i točka, no u ovom rukopisu slovo *i* pisano je samo s crticom.

Slovo *r* također se pojavljuje zapisano u dvije varijante, kao uspravno i oblo. Oblo uobičajeno u gotičkoj minuskuli slijedi nakon slova *o* ili poslije krivih slova, *b*, *d*, *g*, *h* i *p*.⁸²

Ni slovo *s* nije drugačije, također dolazi u dva oblika, može biti dugo i kratko, uzimajući u obzir da kratka varijanta dolazi na kraju riječi.⁸³

Kod slova *t* gornja poprečna crtica vrlo često potpuno neznatno siječe okomitu crtu, stoga je pri čitanju vrlo lako slovo *t* zamijeniti za slovo *c*.⁸⁴

Navest ćemo i slovo *z* koje se piše poput slova *c*, ali sa zarezićem na dnu. Također izgledom nalikuje i na arapsku brojku 3. Oblik sa zarezićem na dnu koristi se u Italiji i Hrvatskoj, a drugi u sjevernim i zapadnoeuropskim zemljama.⁸⁵

Od specifičnih slova važno je spomenuti i slovo *u* koje ima svoju oštru i oblu formu. Oštra često dolazi na početku riječi, posebice ako se iza njega nalazi konsonant.⁸⁶

Vezenik *et* u gotici se bilježi posebnim znakom sličnim arapskom broju sedam (7) u francuskim, njemačkim, engleskim, talijanskim i hrvatskim rukopisima.⁸⁷

Specifična slova gotičke knjiške minuskule			
	otvoreno slovo a		kratko slovo s
	zatvoreno slovo a		dugo slovo s

⁸⁰ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸¹ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸² Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸³ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸⁴ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸⁵ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸⁶ Stipišić 1985: 100.; Šanjek 2005: 86.

⁸⁷ Šanjek 2005: 86.

	slovo c		slovo t
	slovo d		oštro slovo u
	slovo i s crticom		oblo slovo u
	slovo i bez punktuacije		slovo z
	uspravno slovo r		veznik et
	oblo slovo r		

Gotičko sitnoslikarstvo gotovo je neizostavan dio svih gotičkih rukopisa. Kodeksi su se u srednjem vijeku iluminirali tako da je iluminator svojim genijem i nadahnućem davao osobni pečat djelu koje je bio zadužen iluminirati.⁸⁸ U gotičkom sitnoslikarstvu likovi svetaca gube na važnosti prošlih vremena jer ih sve više izvode svjetovnjaci koji nisu bili nadahnuti religioznom.⁸⁹ Osim toga, iluminacija kodeksa odraz je piščevog stava prema poslu koji obavlja čime je pokazivao koliku važnost pridaje istom.⁹⁰ Poseban oblik ukrašavanja rukopisa predstavljali su inicijali. Oni se sastoje od kapitalnog početnog slova poglavlja koji pisar ukrašava na željeni način.⁹¹ Stoga u rukopisima susrećemo razne vrste ukrašenih inicijala, od zoomorfnih inicijala koji prikazuju likove životinja i antropomorfnih u kojima likovi svetaca

⁸⁸ Šanjek 2005: 103.

⁸⁹ Šanjek 2005: 103.

⁹⁰ Stipišić 1985: 23.

⁹¹ Stipišić 1985: 23.

imaju glavnu ulogu pa do kombinacije zoomorfnih i antropomorfnih motiva ujedno dajući raskoš i dodatnu vrijednost rukopisu.⁹²

Predmetni rukopis ne odlikuje bogatim sitnoslikarskim ukrasom. U njemu su jedino ukrašena početna slova, tj. inicijali pojedinih kapitula koje je pisar odlučio ukrasiti u obliku traka sa zavijutcima. Vidljivo je da je ukrasio i unutrašnjost pokojeg slova. Ipak najvrijednije ukrašeno slovo u ovom rukopisu nalazi se na njegovom 16 foliju. Radi se o inicijalu slova *S* kojeg je prikazao u obliku zmaja kako se može i vidjeti iz priloženog. Nedostatak vrjednijih sitnoslikarskih ukrasa u ovom rukopisu ne iznenađuje jer se ovdje radi prvenstveno o rukopisu pravnog karaktera u kojem je sadržajna vrijednost na prvom mjestu.

Inicijali rukopisa I. c. 11.	
Početak <i>Prohemium</i> -a ⁹³	Početak <i>Exordium</i> -a ⁹⁴
Početak poglavlja <i>Correctiones</i> ⁹⁵	Početak poglavlja <i>De contemptu mandati</i> ⁹⁶

⁹² Stipišić 1985: 23.

⁹³ AHAZU, I. c. 11., fol. 1r.

⁹⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 2v.

⁹⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 169r.

Početno slovo opisa treće knjige⁹⁷

Početno slovo poglavlja *De electione potestatis Spalati*⁹⁸

Početno slovo XIX. poglavlja prve knjige
Statuta⁹⁹

Početno slovo XXI. poglavlja prve knjige
Statuta¹⁰⁰

⁹⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 169r.

⁹⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 2v.

⁹⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 16v.

⁹⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 14r.

¹⁰⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 14v.

4.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi

Kratice kao takve rezultat su želje pisara za štednjom dragocjenog vremena i skupog materijala koji se koristio pri izradi rukopisa. Koliko su kratile vrijeme pisaru, toliko su i čitatelju otežavale razumijevanje teksta uslijed povećanja broja i razvoja cijelog sustava kratica. Tako su se s vremenom razvijale skraćenice kao i odlike rukopisa specifične za određenu vremensku epohu ili zemlju u kojoj su nastale.¹⁰¹

Radi olakšanja navedenog problema počele su se sastavljati zbirke skraćenica sakupljenih iz raznih pravničkih djela, *Notae iuris*, koje su potom svoj put našle i do mnogih skriptorija srednjeg vijeka, a samim time i do crkvenih i svjetovnih djela. Prvi koji je pisao o skraćenicama još u vrijeme antike bio je Valerije Prob, u 1. st. po. Kr., sastavivši traktat *Litterae singulares*. Među najstarije rukopise koji tumače kratice svakako ubrajamo *Notae Lugdunenses* (Cod. XVIII, 8. st.), *Notae ex codice regiane* (iz biblioteke švedske kraljice Kristine, čuva se u Vatikanu), *Notae iuris a Magnone collectae*, *Notae Lindenbrogianae*, *Notae Vaticanae* i *Notae Papianae et Einsidlenses*.¹⁰² Kratice i abrevijativni znakovi u spomenutim rukopisima nisu razvrstani u kategorije i vrste kao što je to slučaj danas. S takvom sistematskom obradom započelo se u 18. st., a otada je paleografija kao znanstvena disciplina uvelike napredovala.

Prvi koji je sistematičnije pristupio obradi kratica svakako je J. L. Walther svojim djelom *Lexicon diplomaticum. Abbreviationes syllabarum et vocum in diplomatibus et codicibus a saec. VIII ad XVI usque occurrentes expomens, iunctis alphabetis et scripturae speciminibus integris*. (Gottingae 1745., 1747. cum praefatione J. H. Jungii, 1752. i 1756.; Ulmae). Walther je kratice alfabetskim redom podijelio u 450 stupaca, a pored pojedine kratice je zabilježio i stoljeće u kojem se ista pojavljuje.¹⁰³

Sistematizaciji kratica uvelike doprinosi i A. Chassant koji 1846. god. izdaje rječnik *Dictionnaire des abreviations latines et francaises usites dans les inscriptions lapidaires et metalliques, les manuscrits et les chartes du moyen age*. (Eveux 1846., Paris 1884.) Chassant je u svoj rječnik uz rukopisne kratice uključio i one epigrafske, a u paleografiju je uveo i novi termin, brahigrafija, danas poznatiju kao stenografija, odnosno tijesno, usko, brzo, umjetno stvoreno pismo, kojim se može zapisati i najbrži govor.¹⁰⁴ Uz to, uveo je i dva osnovna načina kraćenja, *per contractionem* i *per suspensionem*. On je i prvi podijelio kratice u osam

¹⁰¹ Novak 1980: 281.

¹⁰² Novak 1980: 281-282.

¹⁰³ Novak 1980: 282-283.

¹⁰⁴ „Stenografija“, *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na: <http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58004>; pristupljeno: 17. rujna 2019. godine

kategorija: 1. *Abreviations par sigles*, 2. *Abreviations par contracion*, 3. *Abreviations par suspension*, 4. *Abreviations par signes abreviatives*, 5. *Abreviations par lettres superieurs*, 6. *Abreviations par lettres abreviatives*, 7. *Abreviations par lettres monogrammatiques ou conjointes, et par lettres enclavees, renversees et retournees*, 8. *Abreviations par signes particuliers*.¹⁰⁵

Daljnji značajni doprinos proučavanju sustava kraćenja riječi dali su L. Traube, svojim djelom *Nomina sacra* (1907.), potom M. W. Lindsay studijom *Notae latinae* (1915.) i L. Schiaparelli koji je 1926. objavio djelo *Avviamento allo studio delle abbreviature latine nel medioevo*.¹⁰⁶ Oni su prilikom svojih istraživanja pažnju posvetili sistematizaciji grupa kratica s obzirom na vrijeme njihovog nastajanja kao i rasprostranjenja u određenim europskim zemljama.¹⁰⁷

Schiaparelli tako razlikuje tri osnovna abrevijativna znaka, točku, crticu i natpisno slovo, imajući na umu značenja, oblik, položaj i vrijednosti pojedinih abrevijativnih znakova. Crtica može biti vodoravna ili valovita, uspravna, kosa ili u petlji. Također, crtica može biti iznad jednog ili više slova, cijele riječi, prolaziti kroz, biti ispod ili pored njega. Nadalje, značenje određenog abrevijativnog znaka poput crtice ili točke može biti opće ili određeno dok natpisno slovo iznad riječi zadržava samo određeno značenje.¹⁰⁸

S druge strane njemački paleograf F. Steffensu, skraćenice dijeli na dva velika povijesna razdoblja, rimsko i srednjovjekovno. U rimskom je razdoblju postojalo pet vrsta kratica, a to su suspenzije, *notae Tironianae*, kontrakcije, *notae iuris* i znakovi za brojeve. Ipak mnogo važnije za istraživanje dotičnog rukopisa su srednjovjekovne kratice i njihova podjela. Srednjovjekovni sistem kraćenja riječi nastavlja se na onaj antički, rimski, nadograđujući ga. Tako se uz suspenzije, *notae Tironianae*, kontrakcije, *notae iuris* i znakove za brojeve pronalaze i mnogi drugi abrevijativni znakovi, pa se i sam broj kratica eksponencijalno povećava, a vrhunac doživljavai u gotici.¹⁰⁹

Stoga će se u ovom istraživanju, točnije paleografskoj analizi dvaju rukopisa Statuta grada Splita iz Arhiva HAZU sve kratice tretirati ovisno o vrsti abrevijativnog znaka i je li riječ kraćena *per suspensionem* ili *per contractionem*. Stoga će podjela izgledati ovako: 1. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom, 2. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom crticom, 3. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crticom, 4. Kontrakcije i/ili

¹⁰⁵ Novak 1980: 283.

¹⁰⁶ Novak 1980: 283.

¹⁰⁷ Novak 1980: 283.

¹⁰⁸ Novak 1980: 295.

¹⁰⁹ Novak 1980: 285., 293.

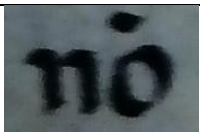
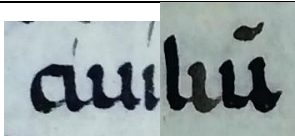
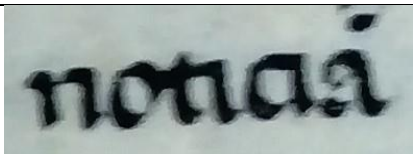
suspenzije s ostalim znakovima (znakovi u obliku arapskih brojki devet, tri, četiri, apostrofa i obrnutog slova c), 5. Kratice s malim natpisnim slovom i 6. Kratice s kombiniranim abrevijativnim znakovima.

4.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom

a) Suspenzije obilježene vodoravnom crtom s općim ili određenim značenjem

Za bolje razumijevanje vrsta kratice važno je pojasniti kako nastaju i po čemu ih možemo razlikovati. Kratice pod nazivom suspenzije su kratice koje odbacuju posljednji dio riječi uz dodavanje posebnog abrevijativnog znaka.¹¹⁰ Primjerice, pisar je riječi najčešće kratio izostavljanjem zadnjeg slova *m* ili *n*, kao u riječima *non*, *ciuilium*, *noticiam*, *in*, *festiuitate* i *ciuitate*, ili izostavljajući više slova što je vidljivo u sljedećim primjerima: *ante*, *est* i *autem*. Pisar rukopisa nije izostavljao velik broj slova na kraju riječi pišući ovaj rukopis, stoga isti obiluje suspenzijama s izostavljenim jednim slovom.

Važno je napomenuti kako pisar pri povlačenju vodoravne crte na željenom mjestu kraćenja istu nije bilježio potpuno ravno u svim kraćenjima riječi, nego bi kod nekih riječi na kraju svake vodoravne crte ostavio lagani zavijutak prema gore. Slijedom navedenog, u rukopisu se potpuno vodoravna i ta druga malo zavijena u nekim riječima teško razlikuju čemu doprinosi debeli sloj tinte pa ćemo za potrebe ovog istraživanja i te crtice sa laganim zavijutkom tretirati također kao vodoravne.

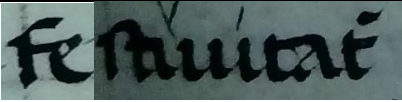
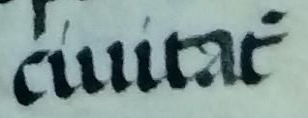
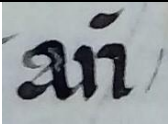

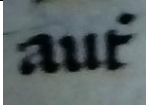
	<i>non</i> ¹¹¹
	<i>ciuilium</i> ¹¹²
	<i>noticiam</i> ¹¹³

¹¹⁰ Stipišić 1985: 52.; Šanjek 2005: 127.

¹¹¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

¹¹² AHAZU, I. c. 11., fol. 2v.

¹¹³ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

	in ¹¹⁴
	festiuitate ¹¹⁵
	ciuitate ¹¹⁶
	ante ¹¹⁷
	est ¹¹⁸
	autem ¹¹⁹

b) Kontraksije obilježene vodoravnom crtom s određenim značenjem

Kratice *per contractionem* nastaju izostavljanjem nekoliko slova u riječi, tj. uzimanjem prvog i zadnjeg slova ili jednog sloga neke riječi uz dodatak posebnog abrevijativnog znaka.¹²⁰ U rukopisu se nalazi mnoštvo kontraksija obilježenih vodoravnom crtom poput pridjeva *omnibus* i *communis*, imenica *potestas*, *homines* i *tempus*, te prijedloga *quum* i zamjenice *quam*. Pisar je pridjev *omnibus* skratio zapisavši početno slovo *o*, zatim slovo *i* iznad kojeg je povukao vodoravnu crtu kako bi označio mjesto kraćenja i riječ završio sa *-bs* pri čemu je izostavio *-mn* na početku riječi i *-u* između slova *b* i *s* na kraju riječi. Pridjev *communis* u rukopisu je zabilježen bez svojeg središnjeg dijela na način da je pisar zapisao početak riječi *co-* i završetak *-is*, te iznad *-i* stavio vodoravnu crtu čime je *-mmunis* ostalo skraćeno. Imenica *potestas* skraćena je na isti način, uzimajući središnji dio riječi *-tes*, te riječ bilježeći kao *potas* s vodoravnom crtom iznad *-a*. Nadalje, pri kraćenju imenice *homines* pisar je ostavio prva dva slova *ho-* i zadnja dva slova *-es*, dok je slova *-m* i *-n* oko

¹¹⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

¹¹⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

¹¹⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

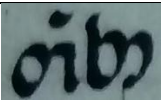
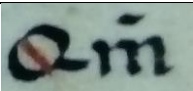
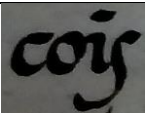
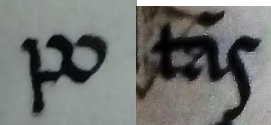
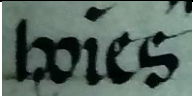
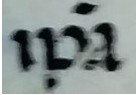

¹¹⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

¹¹⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

¹¹⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

¹²⁰ Stipišić 1985: 53.; Šanjek 2005:128.

središnjeg slova *-i* izostavio. Isto je postupio i u kraćenju imenice *tempus* gdje je zapisao prvo slovo *t* i zadnje *s*, a slova *-em* i *-u* oko srednjeg slova *-p* odlučio skratiti. Posljednji primjeri kraćenja zamjenica *quam* i *ipsa* u rukopisu nastali su izbacivanjem središnjeg dijela riječi. U slučaju zamjenice *quam* to je *-ua*, a kod zamjenice *ipsa* izostavljeno je slovo *-s* pa su u konačnici riječi zapisane *qm* i *ipa*.

	omnibus ¹²¹
	quam ¹²²
	communis ¹²³
	potestas ¹²⁴
	homines ¹²⁵
	ipsa ¹²⁶
	tempus ¹²⁷

c) Kontraksije i suspensije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih vodoravnim crtom

Posebnu vrstu kratica predstavljaju kratice iz starokršćanskih kodeksa koje se nalaze u uporabi još od 4. stoljeća. U njih ubrajamo imenice poput *Deus*, *Iesus*, *Christus*, *Spiritus*, *clericus*, *diaconus*, *presbyter*, *Dominus*, *episcopus*, *reverendus*, pridjeve *sanctus* i *noster*

¹²¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

¹²² AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

¹²³ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

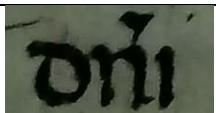
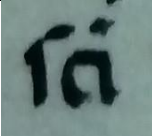
¹²⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 11r.

¹²⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

¹²⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

¹²⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 16v.

itd.¹²⁸ Nazivamo ih i *nomina sacra*, a navedene kontrakcije su u latinske prijevode ušle iz grčkih tekstova Biblije, koje su Grci preuzeli iz starožidovskih kodeksa.¹²⁹ Rukopis obiluje imenicama *dominus*, *Deus*, *archiepiscopus*, *archidiaconus*, te pridjevima *sanctus* i *noster* koje je pisar u velikoj većini slučajeva odlučio kratiti *per contractionem* izostavljajući više slova u sredini riječi. Slijedom navedenog, pisar krati imenice *dñi*, *dñs*, *archiepō*, *archidiachōi* i pridjeve *scī* i *nrī*. U pisanju riječi *dominus* bilježi samo prvo slovo, slovo *n* i zadnje slovo u nominativu, genitivu i dativu, stavljajući vodoravnu crtu iznad slova *n* pa ju tako zapisuje *dñs*, *dñi* i *dño*. Isti *modus operandi* pisar primjenjuje na pridjevima *sanctus* 3 i *noster*, *-tra*, *-trum*. Kad je riječ o imenicama *archiepiscopo* i *archidiachoni*, pisar kod imenice *archiepiscopo* stavlja vodoravnu crtu iznad prvog slova *p* ispuštajući slog *-iscop* i stavljajući slovo *o* na kraj riječi čime se spomenuta riječ kao i ostale kratae *per contractionem*. Kao posljednji primjer navest ćemo imenicu *archidiachonus* skraćenu u genitivu jednine kao *archidiachōi* uz vodoravnu crticu iznad *-o* i *-i* izostavljajući grafem *-n*. Riječi iz starokršćanskih kodeksa mogle su biti kraćene i *per suspensionem* uz uporabu vodoravne crte. U rukopisu se često u u svom skraćenom obliku pojavljuje imenica *Deus* koja je u akuzativu jednine u rukopisu kraćena na način da je iznad slova *-u* povučena vodoravna crtica koja je označavala da nedostaje slovo *m*. Primjeri koje smo naveli popraćeni su slikovnim prilogom u tablici ispod teksta.

Suspensije	
	deum ¹³⁰
Kontrakcije	
	domini ¹³¹
	sancti ¹³²

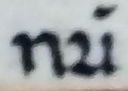
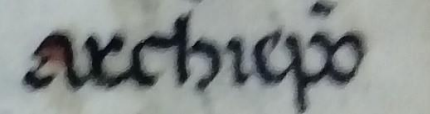

¹²⁸ Šanjek 2005:127.

¹²⁹ Stipišić 1985: 39.; Novak 1980: 284.

¹³⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

¹³¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 1r.

¹³² AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

	dominus ¹³³
	nostrī ¹³⁴
	archiepiscopo ¹³⁵
	archidiaconi ¹³⁶

4.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom crticom

a) Suspenzije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem

Riječi koje su u rukopisu kraćene *per suspensionem* uz uporabu abrevijativnog znaka u obliku valovite crte prisutne su u ovom kodeksu, ali su manje zastupljene od onih kraćenih *per contractionem*. Tako u rukopisu možemo pronaći riječi poput *agere*, *accedere*, *facere*, *excedere* i *aliqua* koje su kraćene otkidanjem dočetka riječi uz dodavanje valovite crte iznad zadnjeg slova: *agē*, *accedē*, *facē*, *excedē*, *aliq̄*. Na taj su način u rukopisu najčešće kraćeni glagoli, a pisar je valovitu crtu koristio ponajprije kako bi skratio infinitivni nastavak istovremenosti *-ere*, skraćujući ga za dva slova, tj. slog *-re*. Osim infinitiva glagola, u rukopisu se na isti način krata i neke zamjenice poput neodređene zamjenice *aliqui*, *aliqua*, *aliquod*. Tako je u nominativu i ablativu jednine ženskog roda ona kraćena kao *aliq̄* te upućuje na nedostatak sufiksa *-ua*.

	agere ¹³⁷

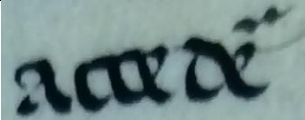
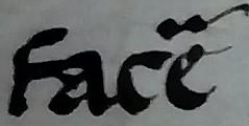
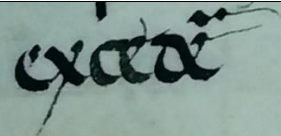
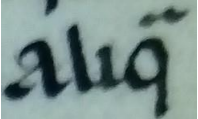
¹³³ AHAZU, I. c. 11., fol. 8r.

¹³⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

¹³⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 11r.

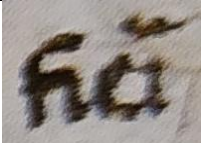
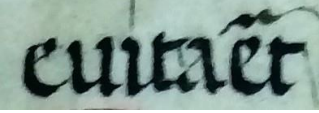
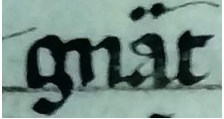
¹³⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 9v.

¹³⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

	accedere ¹³⁸
	facere ¹³⁹
	excedere ¹⁴⁰
	aliqua ¹⁴¹

b) Kontrakcije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem

Kratice koje nastaju stezanjem, tj. uzimanjem prvog i zadnjeg slova ili jednog sloga neke riječi uz dodavanje valovite crte kao abrevijativnog znaka vrlo je zastupljena grupa kratica u predmetnom rukopisu. Kao primjere ovakvog načina kraćenja prikazat ćemo imenice *figura* i *maris*, te glagole *fieri*, *euitaret* i *generat*. U svim slučajevima valovita crtica se nalazi iznad samoglasnika te upućuje na ispuštanje slova *r* ili sloga *er* i kao takva ima stalno značenje.

	fieri ¹⁴²
	euitaret ¹⁴³
	generat ¹⁴⁴

¹³⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

¹³⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

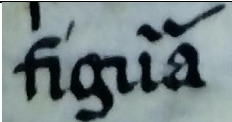
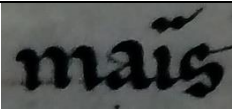
¹⁴⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

¹⁴¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

¹⁴² AHAZU, I. c. 11., fol. 16v.

¹⁴³ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

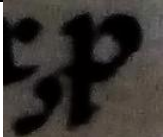

¹⁴⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

	figura ¹⁴⁵
	maris ¹⁴⁶

4.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crticom

a) Suspenzije obilježene kosom crticom

Riječi kraćene *per suspensionem* uz uporabu abrevijativnog znaka u obliku kose crtice preko slova nisu česta pojava u ovom rukopisu. Gledajući konkretno ovaj način kraćenja uporabom kose crtice pisar je ipak preferirao kratiti riječi stezanjem, te stoga rukopis Statuta obiluje takvim primjerima. Riječi kraćene *per suspensionem* uz uporabu kose crtice preko slova vidljive su na primjeru slova *p* i *q*. Još je u *notae iuris* slovo *p* oblikovano tako da se kod njega donji dio glave nastavlja dijagonalnom linijom koja prelazi na lijevu stranu savijajući se ponekad u petlju imalo značenje prijedloga *pro* dok je slovo *q* s kosom crticom ispod imalo značenje odnosne zamjenice *quod*. Osim kod slova *q* i *p* kosa crta u rukopisu pojavljuje se i preko nekih drugih slova u riječi. Tako je zabilježena u prilogu *male* gdje siječe slovo *l* što se može vidjeti iz sljedećeg primjera i gdje upućuje na nedostatak samoglasnika *e*.

	quod ¹⁴⁷
	pro ¹⁴⁸
	male ¹⁴⁹

¹⁴⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 9r.

¹⁴⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 4v.

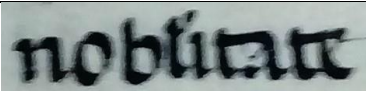

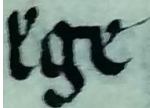
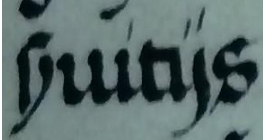
¹⁴⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

¹⁴⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

¹⁴⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

b) Kontrakcije obilježene kosom crticom

Kako je već gore spomenuto kraćenje riječi koje nastaje njihovim stezanjem uz uporabu kose crte vrlo je zastupljeno u ovom rukopisu. Od uistinu brojnih primjera spomenut ćemo samo neke: *nobilitate*, *Spalati*, *uel*, *capitulo*, *lege*, *seruitijs*, *obseruatus*, *serui* itd. U najvećem broju slučajeva kosa crta nalazi se preko grafema *-l* i *-s* što je vidljivo iz slikovnih primjera u tablici. Takav se način kraćenja riječi proteže kroz cijeli rukopis. Pisar je tako u imenici *nobilitate* skratio prvo slovo *-i*, dok kod imenice *Spalati* kosa crta preko grafema *-l* upućuje na kraćenje sufiksa *-ale*, te kod veznika *vel* i imenice *lege* upućuje na ispuštanje samoglasnika *-e*. U sljedećem primjeru, imenici *capitulo*, ispustio je sufiks *-itu* stavljajući kosu crtu preko grafema *-l*. Osim kose crte preko grafema *-l* pisar je istu, izduženu crtu pisao pored slova *s* kojom je kratio slog *-er*, pa je tako riječi *seruitijs*, *obseruatus* i *serui* zapisao kao *suitijs*, *obsuatus* i *sui*.

	nobilitate ¹⁵⁰
	Spalati ¹⁵¹
	uel ¹⁵²
	capitulo ¹⁵³
	lege ¹⁵⁴
	seruitijs ¹⁵⁵

¹⁵⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

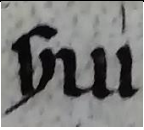
¹⁵¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

¹⁵² AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

¹⁵³ AHAZU, I. c. 11., fol. 4r.

¹⁵⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

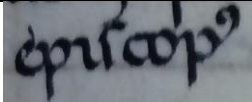
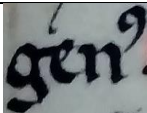
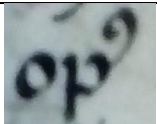
¹⁵⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

	obseruatus ¹⁵⁶
	serui ¹⁵⁷

4.3.3. Kontrakcije i/ili suspensije s ostalim znakovima

a) Suspensije s abrevijativnim znakom u obliku brojke devet s određenim značenjem

Abrevijativni znak u obliku arapske brojke devet u rukopisu u riječima označava ispuštanje sufiksa *-us*. Taj je slučaj vidljiv u načinu bilježenja i kraćenja imenica *episcopus*, *genus*, *opus*, te glagola *iubemus* i *volumus*. U potonjem slučaju glagola pisar je izostavio i grafem *-m* pridruživši ga tako nastavku *-us* kojeg krati uz pomoć abrevijativnog znaka u obliku broja devet (9). Rukopis uistinu obiluje primjerima riječi koje su kraćene otkidanjem njihovog dočetka uz dodavanje abrevijativnog znaka u obliku arapske brojke devet. Svakako na ovom je mjestu potrebno istaknuti kako u rukopisu nije zabilježeno kraćenje riječi *per contractionem* uporabom istog abrevijativnog znaka.

Suspensije	
	episcopus ¹⁵⁸
	genus ¹⁵⁹
	opus ¹⁶⁰

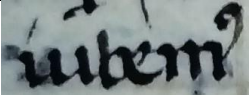
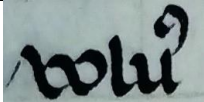
¹⁵⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 9v.

¹⁵⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 169r.

¹⁵⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 8r.

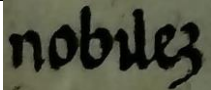
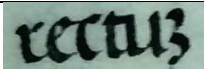

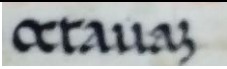
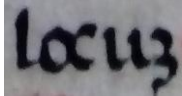
¹⁵⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 4v.

¹⁶⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 8r.

	iubemus ¹⁶¹
	volumus ¹⁶²

b) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku arapske brojke tri s određenim značenjem

Riječi kraćene abrevijativnim znakom u obliku arapske brojke tri također su prisutne u ovom prijepisu Statuta, a upućuju na ispuštanje slova *-m* u riječi. Samim izgledom brojka tri okrenuta okomito podsjeća na malo slovo *m*, te se iz tog razloga riječi krata na taj način. U prijepisu Statuta možemo izdvojiti mnoštvo primjera ovakvog načina kraćenja riječi u tekstu. Među njima izdvojiti ćemo riječi *nobile3* (*nobilem*), *rectu3* (*rectum*), *Ada3* (*Adam*), *octaua3* (*octavam*), *locu3* (*locum*). Važno je naglasiti da se u slučaju kraćenja riječi *per contractionem* abrevijativni znak u obliku arapske brojke tri u rukopisu koristi uvijek u kombinaciji s nekim drugim abrevijativnim znakom.

Suspenzije	
	nobilem ¹⁶³
	rectum ¹⁶⁴
	Adam ¹⁶⁵
	octauam ¹⁶⁶
	locum ¹⁶⁷

¹⁶¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 8r.

¹⁶² AHAZU, I. c. 11., fol. 9r.

¹⁶³ AHAZU, I. c. 11., fol. 1r.

¹⁶⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

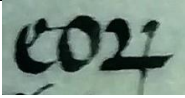
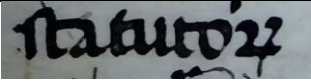
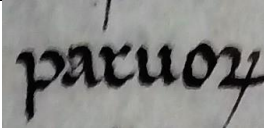
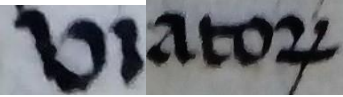
¹⁶⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 4v.

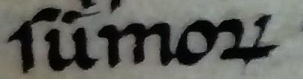
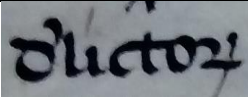
¹⁶⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

¹⁶⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 11v.

c) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku arapske brojke četiri s određenim značenjem

Pisar prijepisa Statuta grada Splita prilikom kraćenja riječi u tekstu koristi i abrevijativni znak u obliku arapske brojke četiri. On je upućivao na ispuštanje sufiksa *-rum* u genitivu množine, a pisar je na taj način uštedio dragocjeno mjesto na pergameni. Brojni su primjeri riječi kraćenih na ovaj način poput pokazne zamjenice *eorum*, imenica *statutorum*, *viatorum* i pridjeva *parvorum*. Sve one kraćene su suspenzijom tj. otkidanjem dočetka riječi u ovom slučaju sufiksa *-rum*. Kao i u slučaju riječi kraćenih stezanjem (kontrakcijom) uz korištenje abrevijativnog znaka u obliku arapske brojke tri tako je i u slučaju korištenja ovog abrevijativnog znaka riječ kraćena uvijek u kombinaciji s još jednim abrevijativnim znakom kako pokazuje i navedena tablica, tj. primjeri pridjeva *summus* i *delicatus* u genitivu množine muškog i srednjeg roda.

Suspenzije	
	<i>eorum</i> ¹⁶⁸
	<i>statutorum</i> ¹⁶⁹
	<i>parvorum</i> ¹⁷⁰
	<i>viatorum</i> ¹⁷¹

Kontrakcije	
	<i>summorum</i> ¹⁷²
	<i>delictorum</i> ¹⁷³

¹⁶⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

¹⁶⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

¹⁷⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 8v.

¹⁷¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 8v.

¹⁷² AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

¹⁷³ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

d) Suspenzije sa znakom u obliku apostrofa

Korištenje abrevijativnog znaka u obliku apostrofa rijetko je zastupljeno u rukopisu bilo da se radi o riječima kraćenim *per suspensionem* ili *per contractionem*. Kao primjer kraćenja *per suspensionem* navodimo prepoziciju *de*, a kao primjer kraćenja riječi njezinim stezanjem navodimo imenicu *Deus*. Kao i u slučaju korištenja gore spomenutih abrevijativnih znakova koji oblikom podsjećaju na neki arapski broj tako se i apostrof kao abrevijativni znak u kraćenju riječi u ovom rukopisu uglavnom koristi u kombinaciji s drugim abrevijativnim znakovima.

Suspenzije	
	de ¹⁷⁴
Kontraksije	
	deus ¹⁷⁵

e) Kontraksije sa znakom u obliku obrnutog slova c

Abrevijacijski znak u obliku obrnutog slova *c* također se pojavljuje u ovom rukopisu. Riječ je o kraticama nastalim stezanjem same riječi, a abrevijativni znak se uglavnom pojavljuje na početku riječi i označava ispuštanje prefiksa *con* što je vidljivo iz primjera *contentiones*, *condempnatus*, *concessum* i *contestatione* navedenih u priloženoj tablici.

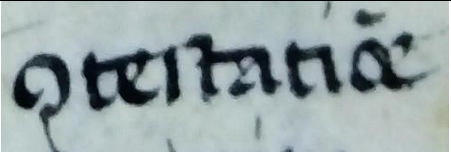
	contentiones ¹⁷⁶
	condempnatus ¹⁷⁷

¹⁷⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v

¹⁷⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 9r.

¹⁷⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

¹⁷⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

	concessum ¹⁷⁸
	contestatione ¹⁷⁹

4.3.5. Kratice obilježene malim natpisanim slovom

U srednjovjekovnom sustavu kraćenja riječi suspenzije i kontrakcije mogu se tvoriti i pomoću natpisanih slova. Ono najčešće dolazi u pravnim spisima i potječe iz grčkog jezika.¹⁸⁰ Taj znak može skraćivati samo jedno ili više slova, a najčešće se piše samoglasnik (premda se rijetko može pojaviti i suglasnik). Budući da se ovdje upravo radi o pravnom tekstu, ne iznenađuje da u njemu susrećemo i riječi obilježene malim natpisanim slovom, ali ne u tolikom omjeru koliko bi bilo za očekivati. Kraćenje riječi korištenjem natpisanog slova vidljivo je i kod riječi kraćenih *per suspensionem* i onih kraćenih *per contractionem*.

Pisar iznad slova ili riječi zapisuje samo jedan samoglasnik što vidimo na primjeru riječi *quo*, *Christi*, *enim*, *nisi* i *dominicales* koje zapisuje kao *q̄*, *Xⁱ*, *é*, *ñ* i *dócal*s na način kako prikazuje priložena tablica.

	quo ¹⁸¹
	Christi ¹⁸²
	enim ¹⁸³

¹⁷⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 9r.

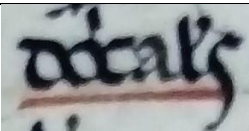
¹⁷⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 9r.

¹⁸⁰ Novak 1987: 296.

¹⁸¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

¹⁸² AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

¹⁸³ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

	nisi¹⁸⁴
	dominicales¹⁸⁵

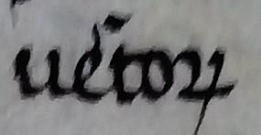
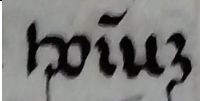
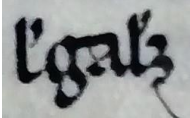
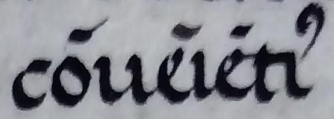
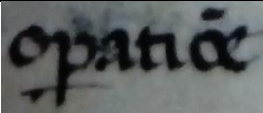
4.3.4. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima

Osim dosad nabrojanih brojnih primjera kraćenja riječi u ovom rukopisu u njemu postoje i mnoge riječi kraćene uz uporabu više abrevijacijskih znakova kako bi se riječ dodatno skratila i time pokazalo znanje i vještina pisara, ali i uštedio prostor na pisačoj podlozi. Primjeri iz rukopisa bit će *ueŕo*⁴, *hoŕu*³, *lga*³, *cōuēiēti*⁹ i *opatiōe*. Pisar je tako imeničku riječ *Uenetorum* skratio uz pomoć vodoravne crtice iznad slova *-t* izostavljajući slog *-ne* i znaka u obliku arapske brojke četiri (4) čime je skratio genitivni završetak u množini *-rum*. Imenicu *hominum* ponovno krati koristeći vodoravnu crticu iznad *-i* i abrevijativni znak u obliku arapske brojke tri (3) ispuštajući pritom slovo *-m* ispred *-i* i slovo *-n* iza *-i*, te završavajući riječ arapskom brojkom tri (3) koja upućuje na ispuštanje slova *-m*. Pridjev *legalem* krati kombinirajući kosu crticu preko oba slova *l* koja je označavala ispuštanje samoglasnika *-e*, te na kraju riječi stavlja znak u obliku arapske brojke tri (3) kao zamjenu za slovo *-m*. Komparativ priloga *convenienter* pisar je kratio pomoću tri vodoravne crtice iznad slova *-o*, i oba slova *-e*, ispuštajući time slovo *-n* koji slijedi nakon zapisanih slova, a na kraj riječi stavio je znak u obliku arapske brojke devet (9) kao zamjenu za sufiks *-us* (*convenientius*). Kao posljednji primjer kraćenja riječi u rukopisu uporabom različitih abrevijativnih znakova navodimo imenicu *operatio*. Nju je pisar u ablativu jednine kratio stavlajući dvije vodoravne crte, prvu preko repa slova *-p* kako bi dobio značenje *per* i drugu iznad samoglasnika *o* i *e* koja upućuje na ispuštanje suglasnika *-n*. U rukopisu se bez sumnje može pronaći velik broj riječi kraćenih kombiniranjem više istih ili različitih abrevijacijskih znakova što je svakako odlika gotičkih rukopisa 14. i 15. stoljeća kada oni postaju sve brojniji.¹⁸⁶

¹⁸⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

¹⁸⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

¹⁸⁶ Šanjek 2005: 84.

	uenetorum ¹⁸⁷
	hominum ¹⁸⁸
	legalem ¹⁸⁹
	conuenientius ¹⁹⁰
	operatione ¹⁹¹

¹⁸⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 8v.

¹⁸⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 8v.

¹⁸⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 10v.

¹⁹⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 11v.

¹⁹¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

5. Ortografska analiza rukopisa pod signaturom I. c. 11.

Ovaj latinski prijepis Statuta grada Splita pisan je srednjovjekovnim latinskim, oblikom latinskog jezika koji je bio u upotrebi od 5. do 15., odnosno 16. stoljeća. Razlikuje se od klasičnog latinskog jezika, a te razlike vidljive su prije sve na ortografskoj, a u manjoj mjeri na morfološkoj i sintaktičkoj razini. Opće i najkarakterističnije ortografsko obilježje je monoftongizacija, dok su morfološka i sintaktička obilježja ostala sačuvana uz manje iznimke. Tako, primjerice, u složenim pasivnim vremenima dolazi do zamjene prezentske osnove pomoćnog glagola *sum*, *esse*, *fui* s oblicima perfektne osnove, sintaksa padeža zamjenjuje se prijedložnom perifrazom, a konstrukcija akuzativa s infinitivom nadomješta se izričnom rečenicom s *quod* koja se ustalila s prijevodom *Vulgate* iz grčkoga jezika. U vokabularu je također došlo do promjena. Naime, upotrebljavao se veliki broj složenica, neke su riječi poprimile nova značenja, a velik je dio kršćanske terminologije, preuzet iz grčkog, bio latiniziran.¹⁹² U ovom dijelu rada bit će riječi o jezičnim karakteristikama ovog rukopisa isključivo na ortografskoj razini.

5.1. Vokalizam

5.1.1 Bilježenje diftonga *ae* i *oe*

Gotička knjiška minuskula ne poznaje dvoglas *-oe* i *-ae*. U službi dvoglasa, slovo *-e* se u gotičkom pismu piše bez kvačice što je slučaj i u ovom rukopisu.¹⁹³ Primjer je vidljiv odmah na početku Statuta gdje u pisanju riječi *haec* pisar riječ bilježi *hec*¹⁹⁴ i dvoglas *-ae* zapisuje kao samo *-e*. Spomenimo daljnje primjere poput *sue*¹⁹⁵ umjesto *suae*, *vite*¹⁹⁶ umjesto *vitae*, gdje pisar riječi bilježi istim obrascem kao pišući riječ *haec*, ispuštajući slovo *-a* i pišući samo *-e*. Riječi pak, kao što su *poenae* i *contentae* zapisane su bez grafema *-o* u dvoglasu pa tako dvoglas *-oe* postaje samo *-e* i na primjeru toga spomenute riječi zapisane su kao *pene*¹⁹⁷ i *contente*.¹⁹⁸

¹⁹² „Srednjovjekovni latinski“, *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57611>; pristupljeno: 17. rujna 2019. godine

¹⁹³ Stipišić 1985: 100; Šanjek 2005: 86.

¹⁹⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 1r.

¹⁹⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 4r.

¹⁹⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 4r.

¹⁹⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

¹⁹⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

U velikom broju slučaju u rukopisu kad je riječ o bilježenju diftonga u riječi pisar je koristio kratice kod prefiksa, usred riječi i sufiksa. Primjeri: *p̄posītis*¹⁹⁹ (*praepositis*), *d̄cē*²⁰⁰ (*dictae*), *q̄cūq̄3*²⁰¹ (*quaecumque*).

5.1.2. Zamjena vokala

Zamjena vokala u ovom je rukopisu Statuta grada Splita vrlo rijetka kako pokazuju i navedeni primjeri, a uglavnom se radi o zamjeni glasova *-e* i *-i*, potom *-i* i *-y* što je čest slučaj u srednjovjekovnom latinitetu.

a) Zamjena glasa *-e* i *-i*

Zamjena glasa *-e* u *-i* vidljiva je u rukopisu na primjeru pisanja osobnog imena Dioklecijan, kojeg pisar umjesto ispravnog oblika *Diocleciano*, piše kao *diocliciano*²⁰² zamjenjujući vokal *-e* s vokalom *-i*.

b) Zamjena glasa *-i* / *-y*

U rukopisima nastalim u srednjem vijeku često u pisanju pojedinih riječi dolazi do zamjene glasa *-i* sa glasom *-y* što je odstupanje od klasičnog latiniteta i specifičnost srednjovjekovnog latiniteta. Budući da je i ovaj rukopis pisan srednjovjekovnim latinskim jezikom ne iznenađuje da ta odstupanja nalazimo i u njemu. Ta je zamjena očita u pisanju imenice *imago*, osobnog imena *Moises* i pridjeva *idonei* koji su u rukopisu zabilježeni kao *ymago*,²⁰³ *moyses*²⁰⁴ i *ydonei*.²⁰⁵

5.1.3. Parazitsko *-i*

Iako iznimno rijetka pojava u ovom rukopisu, izdvojit ćemo primjer pojave parazitskog *-i* u slučaju dativa i ablativa množine pokazne zamjenice *hic*, *haec*, *hoc*, koje se u rukopisu bilježi kao *hiis*²⁰⁶ najvjerojatnije pod utjecajem pokazne zamjenice *is*, *ea*, *id* (*ii*, *iis*).

¹⁹⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 11r.

²⁰⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 9v.

²⁰¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 9r.

²⁰² AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

²⁰³ AHAZU, I. c. 11., fol. 4v.

²⁰⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 4r.

²⁰⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 11v.

²⁰⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

5.2. Konsonantizam

5.2.1. Grafem *-h* i aspirirani glasovi

Jedna od ortografskih karakteristika srednjovjekovnog latiniteta očituje se i u pisanju glasa *-h*. Tako se u srednjovjekovnim rukopisima na nekim mjestima nepotrebno piše aspiracija ili se izostavlja na mjestu na kojem je opravdana. U ovom prijepisu Statuta grada Splita promjene u pisanju glasa *-h* očituju se u imenicama i glagolskim oblicima. Tako rukopis obiluje hiperkorektizmima kod kojih se ubacuje početno *-h* ondje gdje se ne nalazi u klasičnom latinskom jeziku. Primjerice u slučaju imenice *aedificum*, *aedificii*, *n.*, koja je u rukopisu u nominativu množine zapisana kao *hedificia*, a u ablativu množine *hedificiis*.²⁰⁷ Ovdje je vidljivo da je provedena i monoftongizacija diftonga *-ae*. Također treće lice množine indikativa perfekta aktivnog glagola *odi*, *odisse*, zapisano je kao *hoderunt*,²⁰⁸ mjesto *oderunt*, zatim particip perfekta pasivnog glagola *edo*, *3* koji je zabilježen kao *heditis*²⁰⁹ umjesto *editis*.

Drugu skupinu promjena čini umetanje slova *-h* unutar riječi. Ono je u rukopisu prisutno u bilježenju imenice *archidiaconus*, *archidiaconi*, *m.* koja je u genitivu jednine zapisana kao *archidiachoni*,²¹⁰ zatim i u bilježenju glagolskih oblika pa je infinitiv prezenta aktivnog glagola *coerceo*, *2.* zabilježen kao *chohercere*,²¹¹ kao i infinitiv prezenta pasivnog glagola *castigo*, *1.* *chastigari*.²¹²

5.2.2. Zamjena glasovnih skupina *-ti/-ci*

Kad je riječ o bilježenju glasovne skupine *-ti*, iz rukopisa je vidljivo da pisar rijetko čini greške, te veliku većinu riječi zapisuje u skladu s klasičnim latinitetom. Ipak, tu i tamo u rukopisu vidljiva su odstupanja od normi klasičnog latiniteta prilikom bilježenja pojedinih riječi. Kao primjer istih navest ćemo nekoliko: *bilanciarum*,²¹³ *constituciones*,²¹⁴ *tercia*,²¹⁵ *denunciabunt*,²¹⁶ *denunciae*.²¹⁷

²⁰⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

²⁰⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

²⁰⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²¹⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 9v.

²¹¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 12v.

²¹² AHAZU, I. c. 11., fol. 13r.

²¹³ AHAZU, I. c. 11., fol. 47r.

²¹⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²¹⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 73r.

²¹⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 47r.

²¹⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 13r.

5.2.3. Epentetsko *p*

Epentetsko *p* ortografska je specifičnost gdje se razbija konsonantska skupina *-mn* umetanjem okluziva *p* između njih. I ona je prisutna u ovom rukopisu iako ne u tolikoj mjeri jer je pisar vrlo često kratio riječi. Primjere epentetskog *p* kojim se razbija skupina *-mn* nalazimo u sljedećim riječima: *condempnando*,²¹⁸ *solempniter*,²¹⁹ *dompnij*,²²⁰ i *legimptio*.²²¹ U posljednjem primjeru vidljivo je kako epentetsko *p* razbija i konsonantsku skupinu *mt*.

5.2.4. Zamjena dvostrukog vokala *-i* konsonantskim *-j*

Karakteristika rukopisa očituje se i u bilježenju dvostrukog vokala *-i* koji se u rukopisu zamjenjuje konsonantskom inačicom *-j*. Tako primjerice imenica *maleficium*, *maleficii*, *n.* u rukopisu se u dativu i ablativu množine bilježi kao *maleficijs*.²²² Isti slučajevi zabilježeni su i u pisanju imenica *aedificum*, *aedificii*, *n.*, *angarius*, *angarii*, *m.*, i *via*, *viae*, *f.* koje su u dativu i ablativu množine također zabilježene kao *angarijs*,²²³ *uijs*,²²⁴ *hedificijs*.²²⁵ Zamjena dvostrukog vokala *-i* s konsonantskim *-j* vidljiva je i u slučaju zamjeničkog pridjeva *alius*, *-a*, *-ud* gdje je u dativu i ablativu množine u sva tri roda rodovima zabilježena kao *alijs*.²²⁶

5.3. Bilježenje velikog i malog slova

Pisar rukopisa u prijepisu Statuta grada Splita nedosljedno bilježi veliko i malo slovo čime odstupa od normi klasičnog latiniteta. Zanimljivo je da početak rečenice redovito piše velikim početnim slovom, no prilikom bilježenja osobnih imena, imena svetaca, toponima čini odstupanja od normi klasičnog latiniteta jer ih u najvećem broju slučajeva bilježi malim početnim slovom. Kao ispravan način bilježenja velikog slova na početku rečenice navodimo sljedeće primjere:

²¹⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 7r.

²¹⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

²²⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 6v.

²²¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 79r.

²²² AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

²²³ AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

²²⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

²²⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

²²⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

„*Lex e(nim) no(n) fuit necessaria p(ro)p(ter) bonos, q(uu)m s(ibi) e(st) l(e)x q(ui)lib3(et) p(ro)b(u)s ho(mo) 7 si a nemi(n)e pu(n)i(r)et(ur), t(amen) ex sua i(n)dust(ri)a na(ta)li p(ro)p(ter) deu(m) mal(e) age(re) p(ro)pe(n)sus euita(r)et.*“²²⁷

„*In libris ce(n)tu(m) si(n)e remissio(n)e aliq(ua) c(on)d(e)mpne(tur), saluis alijs penis heditis p(er) ius cano(n)icu(m) 7 ciui(l)e et p(er) s(a)c(ra)s c(on)stitutio(n)es sumo4(rum) po(n)tificu(m) c(ontra) hereticos receptato(r)es 7 fauto(r)es eo4(rum) q(uae) nic(hi)lomin(us) i(n) sua ma(n)ea(n)t firmitat(e).*“²²⁸

5.3.1. Bilježenje osobnih imena

Osobna imena u većini slučajeva u analiziranom prijepisu Statuta grada Splita uglavnom se bilježe malim početnim slovom kako pokazuju sljedeći primjeri: *marie*,²²⁹ *dompnij*,²³⁰ *anastasij*,²³¹ *ihesu*,²³² *francisci*,²³³ *augustini*,²³⁴ *luce*,²³⁵ *lucie*,²³⁶ *percevallum*²³⁷, *diocliciano*,²³⁸ *clementis*²³⁹ *troianis*.²⁴⁰ Zanimljivo je kako pisar ime *Iohannis*²⁴¹ redovito pravilno zapisuje velikim početnim slovom, čime čini iznimku ne slijedeći vlastiti uzus pri bilježenju osobnih imena.

5.3.2. Bilježenje toponima

Kad je riječ o bilježenju imena gradova i mjesta ona se u rukopisu zapisuju malim početnim slovom kao i u slučaju bilježenja osobnih imena. Tako imena gradova poput *spalati*,²⁴² *salona*,²⁴³ *iader*,²⁴⁴ redom zapisuje suprotno od normi klasičnog latinizeta, ne stavljaajući veliko slovo na početak riječi.

²²⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 2r.

²²⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²²⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³² AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³³ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³⁷ AHAZU, I. c. 11., fol. 7v.

²³⁸ AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

²³⁹ AHAZU, I. c. 11., fol. 169r.

²⁴⁰ AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

²⁴¹ AHAZU, I. c. 11., fol. 1r.

²⁴² AHAZU, I. c. 11., fol. 6r.

²⁴³ AHAZU, I. c. 11., fol. 3v.

²⁴⁴ AHAZU, I. c. 11., fol. 4v.

5.4. Interpunkcija

Kad je riječ o interpunkciji od interpunkcijskih znakova pisar rukopisa koristi točku koju stavlja na kraj rečenice. Točka zarez, dvotočka i zarez nisu prisutni u rukopisu. Interpunkcija u Statutu nije bilježena dosljedno pa stoga u pojedinim dijelovima rukopisa pisar stavlja točku na kraj svake rečenice, dok ju u nekim rečenicama izostavlja i stavlja samo na kraj svakog poglavlja.

Isto je vidljivo na sljedećem primjeru: „*Ite3(m) statutu(m) 7 ordinatu(m) e(st) p(er) i(n)frasc(ri)ptos sapie(n)tes statutarios q(uod) pot(est)as u(e)l ei(us) mil(e)s u(e)l rector ciuitat(is) sp(a)l(a)ti q(uid) p(ro) t(em)p(o)r(e) fu(er)it i(n) ip(s)a ciuitate 7 q(ui)lib3(et) ip(s)o4(rum) possit p(ro) d(e)bitis i(n) causis ciuilib(u)s p(rae)cip(er)e 7 pae(n)a3(m) i(m)po(n)ere cuicu(m)q3(ue) s(ibi) uid(e)bit(ur) usq3(ue) ad qua(n)titate(m) dece(m) libra4(rum)*„²⁴⁵ nakon čega bismo očekivali točku, no ona je izostavljena.

S druge strane, pisar odvaja rečenice stavljanjem točke na kraj istih na što ukazuje sljedeći primjer: „*Prefatus aut(em) d(omi)n(u)s p(er)cevallus pot(est)as d(i)c(t)e ciuitatis spal(a)ti ad memo(r)ia3(m) sempite(r)na(m) studuit p(er) scriptu(r)as antiquas iuris ca(n)o(n)ici 7 ciuilis 7 p(er) mo(r)al(e)s philosophos et poetas i(n)uestiga(r)e ac r(ati)o(n)ab(i)l(ite)r c(om)p(ro)ba(r)e nob(i)l(i)tate(m) ciuitatis sp(a)l(a)ti. Ut ciues spa(l)atini d(e) antiqua nob(i)l(i)tate ip(s)o4(rum) ha(b)eant noticia(m) ma(n)ifesta3(m)*.“²⁴⁶

Kad je riječ o razdvajanju riječi u samom tekstu Statuta, pisar ih jasno odvaja i time čitatelju uvelike olakšava čitanje i razumijevanje teksta u cijelosti. No pri prelamanju riječi iz jednog retka u drugi pisar ne koristi nikakav znak koji bi na to ukazivao, već riječ jednostavno razloma na dijelu gdje se završava red, a istu nastavlja pisati na početku sljedećeg reda. U nekim se rukopisima riječi na kraju reda odvajaju stavljanjem dvije kose crtice koje upućuju da se riječ nastavlja na početku sljedećeg reda. Evidentna je želja pisara za korištenjem svakog mogućeg dijela pergamene, a ujedno i težnja kompoziciji teksta ugodnoj oku.

²⁴⁵ AHAZU, I. c. 11., fol. 169r.

²⁴⁶ AHAZU, I. c. 11., fol. 3r.

6. Paleografska analiza prijepisa Statuta grada Splita pod signaturom IV. c. 60.

6.1. Materijalni opis rukopisa IV. c. 60

Rukopis IV. c. 60 je za razliku od rukopisa I. c. 11 u cijelosti ispisan na pergameni veličine 340x230 mm, te se sastoji od ukupno 79 listova povezanih u cjelinu u obliku knjige s tvrdim kartonskim koricama obloženim papirom (19. st.).²⁴⁷ Izvorna folijacija učinjena je od 1-78. lista arapskim brojkama i crnilom u vrhu lista po sredini ili u desnom kutu, od čega je u donjem desnom kutu folijacija učinjena do 39. lista jer je izvorna dijelom ispremiješana. Materijalna očuvanost rukopisa je solidna, nema izgubljenih ili naknadno umetanih stranica, a tinta na pergameni snažne je boje i jasno vidljiva. Jedino zamjetno oštećenje razvidno je u drugoj polovici rukopisa gdje se na sredini donjeg dijela na gotovo trećini cijelog rukopisa, od fol. 56, bez sumnje dogodilo oštećenje nastalo od vatre koja srećom nije zahvatilo sam tekst rukopisa.²⁴⁸ Nije nam poznato koje je godine i kako Arhiv HAZU došao u posjed ovog rukopisa koji je u staroj inventarnoj knjizi bio upisan pod br. XII/38, jer u njoj ne postoje podatci o istom.²⁴⁹

Sam tekst Statuta smješten je jednako odvojen od lijeve i desne margine, te od margine vrha i dna, a od ff. 1 do 79 ispisan je sa po 40 redaka na svakoj stranici, uz iznimku zadnje stranice gdje se nalaze samo dva retka. Margine nisu ostavljene prazne, pisar je margine koristio kako bi pored pojedinog poglavlja arapskim ili rimskim brojkama numerirao njihov redoslijed. Pisar je uz numeraciju pojedinih poglavlja margine koristio kako bi zapisao sitne dopune teksta, a gledajući sam tekst u margini, mora se istaknuti kako je veoma sitan i teško čitljiv. Tekst rukopisa bilježen je crnom tintom, zlatnu, plavu i zelenu boju pisar je koristio za iscrtavanje početnih slova knjiga, crvenu i plavu naizmjenično je upotrebljavao za ispisivanje inicijala poglavlja, dok su naslovi poglavlja pisani samo crvenom tintom.²⁵⁰ Pisar je bio sklon ukrašavanju početnih slova poglavlja pri čemu prevladavaju floralni motivi. Inicijale svih poglavlja istaknuo je većim slovima, a početak svake knjige popratio popisom poglavlja unutar knjige. Boja i izvedba samih ilustracija nameću nam zaključak da je u estetsku komponentu rukopisa IV. c. 60 uloženo više truda nego u isti pod signaturom I. c. 11.

²⁴⁷ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 25.

²⁴⁸ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 25.

²⁴⁹ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 26.

²⁵⁰ Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012: 25.

Svi listovi rukopisa numerirani na desnoj strani lista pri dnu stranice. Pri numeriranju korištena je obična olovka, a rukopis je numeriran arapskim brojevima. Očito je da je numeracija listova učinjena naknadno radi lakšeg snalaženja pri čitanju ili radu na samom rukopisu. Da je kojim slučajem numeracija učinjena kada i sam rukopis, za očekivati je da bi i brojke bile ispisane crnom tintom kojom se pisar služio pri prepisivanju teksta Statuta grada Splita.

6.2. Opis pisma

Prijepis Statuta grada Splita koji se čuva pod signaturom IV. c. 60 pisan je humanistikom. Humanistika je tip latinskog pisma koje nastaje početkom 15. stoljeća pod utjecajem reforme humanista preobrazbom nečitke gotičke minuskule, a po uzoru na karolinu.²⁵¹ Misleći da su otkrili pismo starih Rimljana, europski humanisti počinju cijeniti i imitirati karolinške rukopise i jednostavnost karolinškog pisma, pravilnost i sklad slova i riječi.²⁵² Naziv humanističko pismo u znanost su uveli paleografi tijekom razdoblja 19. stoljeća, a dok ga neki nazivaju i renesansnim pismom, suvremenici upotrebljavaju nazive poput *littera antiqua*, *lettera antica formata*, *lettera antica nuova*, *rotonda* i *romana*.²⁵³ Vrijedno je napomenuti kako usprkos činjenici što imitira karolinško pismo, humanistika nije uspjela odbaciti sve karakteristike gotice pa se tako neke odlike gotice prelijevaju i u humanistiku.²⁵⁴ Humanistika se poput gotičke minuskule, dijeli na knjižnu i kurzivnu. Kurzivna humanistika uglavnom se kao pismo koristila u velikim kancelarijama, poput papinskih i kraljevskih.²⁵⁵

Ovaj rukopis pisan je knjižnom humanističkom minuskulom pa će se njezine karakteristike analizirati u nastavku rada.

Knjižna humanistika za razliku od nekih drugih latinskih pisama nema karakteristična slova po kojima se na prvi pogled vidi da se radi upravo o toj vrsti pisma nego kao i knjižna gotica posjeduje određene značajke koje ukazuju da se radi o njoj. Značajke knjižne humanistike, kako pokazuje i ovaj rukopis, u prvom redu odlikuju se u načinu bilježenja slova *a* koje je uncijalnog oblika, a slovo *d* redovito uspravno. Pri bilježenju grafema *i* zadržala se točka ili sitna crtica iznad slova što je nasljeđe iz knjižne gotice. Slovo *s* zapisuje se na dva načina, izduženo unutar riječi ili oblo na kraju, sredini i na početku riječi. Uspravno slovo *t*

²⁵¹ Šanjek 2005: 113.; Stipišić 1985: 122.

²⁵² Šanjek 2005: 113.

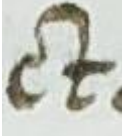

²⁵³ Stipišić 1985: 122.

²⁵⁴ Novak 1980: 265.

²⁵⁵ Šanjek 2005: 113.

često prelazi svoju poprečnu crticu, a *r* koje je također uspravno ponekad može doći i u oblom obliku. Slovo *u* je oblo, iako na početku riječi veoma često dolazi njegova oštra forma.²⁵⁶

Slova se lako čitaju, razdvojena su i nisu spajana ligaturama u tolikom broju kao u gotici. Unatoč tome, zadržale su se poneke ligature poput *et*, *ct* i *st*. Diftonzi se, pak zapisuju pravilno (*oe* i *ae*), ali se kasnije prestaju zapisivati i na njihovo mjesto dolazi obično slovo *e* ili *e caudata*.²⁵⁷

Specifičnosti u bilježenju slova knjižnom humanistikom			
	uncijalno slovo a		oštro slovo u
	slovo c		oblo slovo u
	uspravno slovo d		e caudata
	uspravno slovo r		veznik et
	kratko slovo s		ligatura ct
	izduženo slovo s		ligatura st
	slovo t		

Kao i u prošlom rukopisu, i u ovom se ne nalaze iluminacije osobite umjetničke vrijednosti, no nalaze se krasni primjeri iluminiranja inicijalnih slova. Fokus je u ovom prijepisu postavljen na ukrašavanje inicijala pojedinih naslova knjiga kojima je pridavana najveća pozornost i trud. U ukrašavanju slova korišteni su raskošni floralni motivi popraćeni zlatnom, crvenom, zelenom i plavom bojom u namjeri da se prikaže i vrijednost rukopisa na

²⁵⁶ Novak 1980: 265.

²⁵⁷ Novak 1980: 265.

estetskoj razini. Uz početna slova pojedinih poglavlja, pisar je iluminirao i početna slova odlomaka, no mnogo oskudnije. Samim time je i rangirao važnost određenog dijela teksta, što i ne čudi jer naslov knjige ipak nosi veću važnost od naslova odlomka unutar nje. U usporedbi sa rukopisom I. c. 11. ovaj rukopis bez sumnje krasi kvalitetnija, raskošnija i umjetnički vrijednija ukrašena inicijalna slova, a sam pisar svojom tehnikom i korištenjem različitih boja pri ukrašavanju pojedinih inicijala pokazuje da je u ovoj domeni bio vještiji.

Inicijali rukopisa IV. c. 60.

Početak *Prohemium*-a²⁵⁸

Inicijal poglavlja *De electione potestatis Spalati*²⁵⁹

Početak *Exordium*-a²⁶⁰

Početno slovo odlomka unutar *Exordium*-a²⁶¹

²⁵⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

²⁵⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

²⁶⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

6.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi

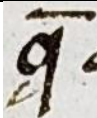
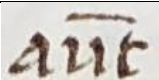
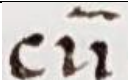
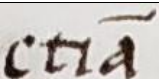
S obzirom na to da humanistika nastaje po uzoru na karolinu 11. i 12. stoljeća, za očekivati je da su rukopisi pisani njome lakši za čitanje jer ne obiluju tolikim brojem kratica kao što je slučaj s gotičkom minuskulom. Također, oslobođena je od pretjeranog korištenja ligatura. Usprkos tome, humanističko pismo kojim je pisan rukopis IV. c. 60. nije potpuno oslobođeno utjecaja gotice. U njemu su zabilježene brojne kratice u kojima su korišteni razni abrevijativni znakovi o čemu svjedoči nastavak teksta.

6.3.1. Kontraksije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom

a) Suspenzije obilježene vodoravnom crtom s općim ili određenim značenjem

Kraćenje riječi *per suspensionem* korištenjem vodoravne crte lako je uočljivo i nipošto rijetka pojava u ovom rukopisu. Riječi su najčešće kraćene tako da je izostavljeno zadnje slovo u riječi, a u najvećem broju slučajeva iznad zadnjeg zabilježenog slova povučena je vodoravna crta. Takvim kraćenjem izostavlja se slovo *n* ili *m*, a riječi dobivaju određeno značenje. Opisano je vidljivo u primjerima u tablici.

U rukopisu nalazimo i primjere kraćenja riječi *per suspensionem* u kojima je vodoravna crta upućivala na ispuštanje više od jednog slova na kraju riječi kako pokazuju primjeri iz tablice kod kraćenja prijedloga *ante*, veznika *autem* i relativne zamjenice *quae*. Riječ je time dobila opće značenje koje zadržava kroz cijeli rukopis.

	quae ²⁶²
	autem ²⁶³
	cum ²⁶⁴
	etiam ²⁶⁵

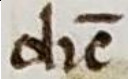

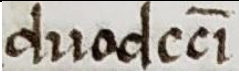
²⁶¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

²⁶² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

²⁶³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

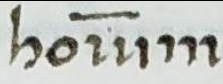
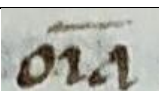
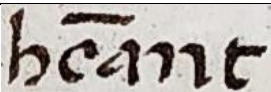
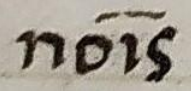
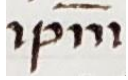
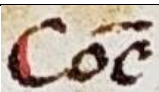
²⁶⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

²⁶⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

	diem ²⁶⁶
	ante ²⁶⁷
	duodecim ²⁶⁸

b) Kontraksije obilježene vodoravnom crtom s određenim značenjem

Riječi kraćene *per contractionem* obilježene vodoravnom crtom vrlo su učestale u rukopisu te se odnose na sve vrste riječi. Pri kraćenju su se obavezno zapisivala početna i zadnja slova riječi uz pokoje slovo iz sredine, a iznad svega bi se povukla vodoravna crta koja upućuje na ispuštanje određenih slova kako pokazuju primjeri: *oīa*, *hoīum*, *ip̄m* itd. Takvih slučajeva u rukopisu ima uistinu mnogo, pa smo u tablici ispod teksta izdvojili samo nekoliko.

	hominum ²⁶⁹
	omnia ²⁷⁰
	habeant ²⁷¹
	nominis ²⁷²
	ipsum ²⁷³
	commune ²⁷⁴

²⁶⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁶⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2v.

²⁶⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁶⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

²⁷⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

²⁷¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

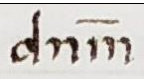
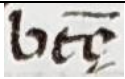
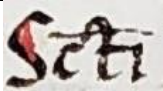
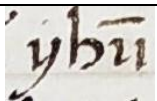
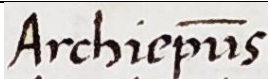
²⁷² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

²⁷³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

²⁷⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

c) Kontraksije iz starokršćanskih kodeksa obilježene vodoravnom crtom

S obzirom na to da se ne razlikuju u tekstu, i ovaj prijepis Statuta grada Splita sadrži kratice iz starokršćanskih kodeksa obilježene vodoravnom i valovitom crtom. Riječi koje je pisar najčešće kratio su *frater*, *beata*, *sanctus*, *dominus*, *archiepiscopus*, *yesus* itd. Izostavljajući nekoliko slova unutar riječi pisar je pomoću vodoravne crte riječi kratio *per contractionem* pa je tako naše primjere zapisao kao *dñm*, *bē*, *scti*, *yhū*, *Archiepūs*. Ime Isusa pri ovakvom kraćenju nije zapisivano grčkim alfabetom, već latiničnim pismom, kao *yhū*.

	dominum ²⁷⁵
	beatē ²⁷⁶
	sancti ²⁷⁷
	Yhesu ²⁷⁸
	archiepiscopus ²⁷⁹

6.3.2. Kontraksije i suspenzije obilježene valovitom crticom

a) Suspenzije obilježene valovitom crtom s općim ili određenim značenjem

Riječi kraćene otkidanjem njihovog dočetka uz uporabu abrevijativnog znaka u obliku valovite crte u ovom su rukopisu uglavnom vezane uz glagolske oblike i to za treće lice jednine i množine indikativa prezenta pasivnog ili infinitiv istovremenosti aktivni. Pisar na taj način bilježi riječi zapisujući njihov početni dio, a izostavljajući sufikse *-re* i *-ur* kako pokazuju i navedeni primjeri.

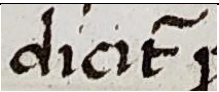
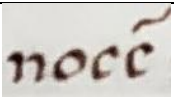
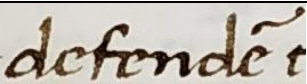
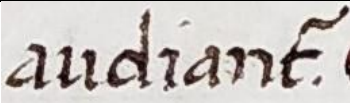
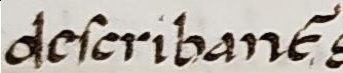
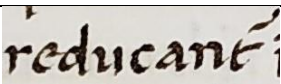
²⁷⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

²⁷⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁷⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

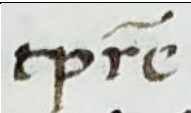
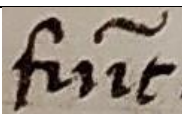
²⁷⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁷⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

	dicitur ²⁸⁰
	nocere ²⁸¹
	defendere ²⁸²
	audiantur ²⁸³
	describantur ²⁸⁴
	reducantur ²⁸⁵

b) Kontraksije obilježene valovitim crtom s općim ili određenim značenjem

Kad je riječ o kraćenju riječi njihovim stezanjem u središnjem dijelu uz uporabu valovite crte, treba istaknuti da je ono u ovom rukopisu prisutno u svim vrstama riječi te da u najvećem broju slučajeva ukazuje na ispuštanje slova *-r*, slogova *-er*, *-mer* kako vidimo na primjeru imenica *mercatores* (*mecatores*) i *numero* (*nũo*), priloga *vero* (*ũo*) i glagola *fuerit* (*fuĩt*). Imenica *tempus*, *temporis*, *n.* u ablativu jednine (*tempore*) kraćena je valovitim crtom koja upućuje na ispuštanje sloga *-em* i slova *-o* u riječi, kao i prilog *fideliter* u kojem su ispuštena tri slova, *-i*, *-t* i *-e*.

	tempore ²⁸⁶
	fuerit ²⁸⁷

²⁸⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

²⁸¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

²⁸² AHAZU, IV. c. 60., fol. 3r.

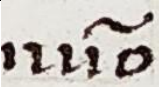
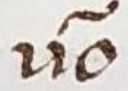
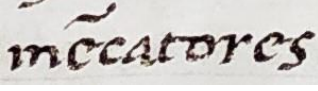
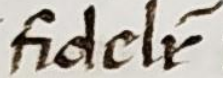
²⁸³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁸⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

²⁸⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

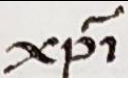
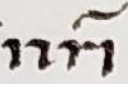
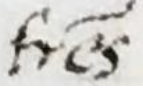
²⁸⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

²⁸⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 3v.

	numero ²⁸⁸
	uero ²⁸⁹
	mercatores ²⁹⁰
	fideliter ²⁹¹

c) Kontraksije iz starokršćanskih kodeksa obilježene valovitom crtom

Nomina sacra u ovom su kodeksu kraćene i *per contractionem* uz uporabu valovite crte iznad određene riječi iako je taj način kraćenja u rukopisu rijedak. Izdvojili smo riječi poput *christi*, *nostri* i *fratres*. Imenica *Christus* zapisana je kao u grčkom alfabetu pa ju pisar u genitivu jednine bilježi *xpi* (*XPIΣΤΟΣ*), zatim pridjev *nostri* također je kratio korištenjem i valovite crte kao abrevijativnog znaka kao i imenicu *fratres* u kojoj je kraćenje provedeno u sredini riječi ispuštanjem slova *-a*, *-t* i *-r*.

	Christi ²⁹²
	nostri ²⁹³
	fratres ²⁹⁴

²⁸⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

²⁸⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁹⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁹¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

²⁹² AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

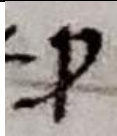
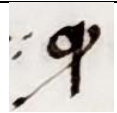
²⁹³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

²⁹⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8r.

6.3.3. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crticom

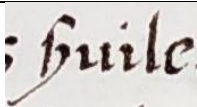
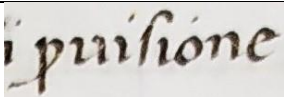
a) Suspenzije obilježene kosom crticom

Kraćenje riječi *per suspensionem* uporabom kose crtice kao abrevijativnog znaka najčešće susrećemo kod slova *q* i *p* koja s povučenom kosom crtom preko označavaju kraticu za zamjenicu *quod* i prijedlog *pro*.

	pro ²⁹⁵
	quod ²⁹⁶

b) Kontrakcije obilježene kosom crticom

Kraćenje riječi *per contractionem* uporabom kose crtice u rukopisu susrećemo na primjeru riječi *seruile*, *prouisione*, *propter*, *secunda* i *obseruari*. Pri kraćenju imenice *prouisione* pisar krati prefiks *pro* povlačeći kosu crticu preko početnog slova *p* i tako tvoreći kontrakciju. Prilog *seruile* i glagol *obseruari* kraćeni su na isti način jer je pisar uz pomoć kose crte preko slova *s* odlučio na taj način izostaviti slog *-er* unutar riječi. Iz posljednjeg primjera, riječi *secunda*, vidljivo je kako je pisar zapisao samo prvo i posljednje slovo riječi, a ostatak uz kosu crtu između slova skratio *per contractionem*.

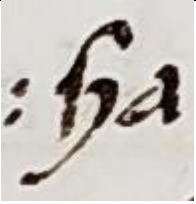
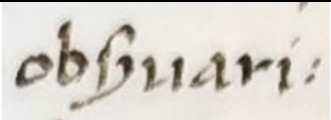
	seruile ²⁹⁷
	prouisione ²⁹⁸

²⁹⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6v.

²⁹⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

²⁹⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

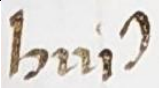
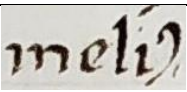
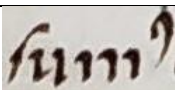
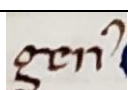
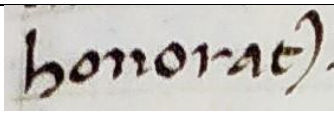
²⁹⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

	secunda ²⁹⁹
	obseruari ³⁰⁰

6.3.4. Kontrakcije i/ili suspensije s ostalim znakovima

a) Suspensije s abrevijativnim znakom u obliku devetke s određenim značenjem

Riječi koje su u rukopisu kraćene *per suspensionem* uz uporabu abrevijativnog znaka u obliku arapske brojke devet označavaju nedostatak sufiksa *-us*. Tako su riječi poput *huius*, *melius*, *sumus*, *genus* i *honoratus* zapisane kao *hui9*, *meli9*, *sum9*, *gen9* i *honorat9*.

	huius ³⁰¹
	melius ³⁰²
	sumus ³⁰³
	genus ³⁰⁴
	honoratus ³⁰⁵

²⁹⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁰⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

³⁰¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2v.

³⁰² AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

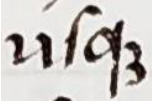
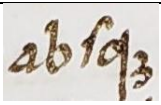
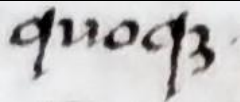
³⁰³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

³⁰⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

³⁰⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

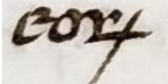
b) Suspensije s abrevijativnim znakom u obliku arapske brojke tri s određenim značenjem

Abrevijacijska oznaka koja zapisivanjem podsjeća na brojku tri najčešće u ovom rukopisu upućuje na ispuštanje sufiksa *-ue* u riječi (*usque*, *absque* i *quoque*). Iznimka u rukopisu u kojoj abrevijativni znak u obliku trojke nije označavao ispuštanje navedenog sufiksa odnosi se na prilog *videlicet* koji se u rukopisu pojavljuje u svom skraćenom obliku i zapisan je kao *v3* što je ujedno i bio ustaljen način kraćenja te riječi u srednjovjekovnim rukopisima.

	<i>videlicet</i> ³⁰⁶
	<i>usque</i> ³⁰⁷
	<i>absque</i> ³⁰⁸
	<i>quoque</i> ³⁰⁹

c) Suspensije s abrevijativnim znakom u obliku četvorke s određenim značenjem

Abrevijacijski znak u obliku arapske brojke četiri jedan je od često korištenih u analiziranom rukopisu. On se pojavljuje u znatno većem omjeru od drugih znakova, a njime se obilježava nedostatak sufiksa *-rum*. Tako je zamjenice *eorum* i *quarum* pisar zapisao kao *eo4* i *qua4* ispuštajući pritom sufiks *-rum*, a na isti način kratio je i pridjeve *publicorum* i *electorum*, te particip prošlosti glagola *dico* 3. – *dictorum* kako pokazuju primjeri navedeni u tablici.

	<i>eorum</i> ³¹⁰

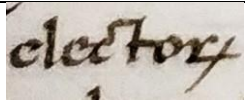
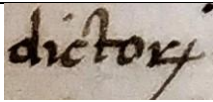
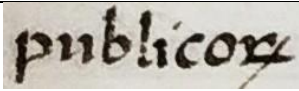
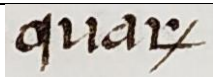
³⁰⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³⁰⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³⁰⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2v.

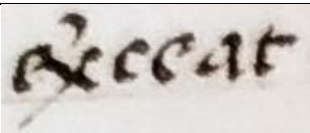
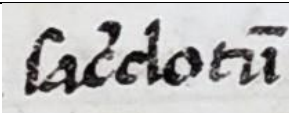
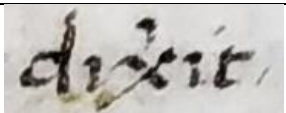
³⁰⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11r.

³¹⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

	electorum ³¹¹
	dictorum ³¹²
	publicorum ³¹³
	quarum ³¹⁴

d) Suspenzije i kontrakcije sa znakom u obliku apostrofa

Riječi kraćene *per contractionem* uz uporabu znaka u obliku apostrofa rijetka su pojava u ovom rukopisu. Pri korištenju znaka u obliku apostrofa pisar je riječi odlučio kratiti na način da navedeni abrevijativni znak iznad riječi u većini slučajeva upućuje na nedostatak slog *-er* kako i pokazuju navedeni primjeri.

	exerceat ³¹⁵
	sacerdotum ³¹⁶
	dixerit ³¹⁷

6.3.5. Kratice obilježene malim natpisanim slovom

Kratice obilježene malim natpisanim slovom nisu česta pojava, no svakako su prisutne u ovom rukopisu. U većini slučajeva radi se o samo jednom slovu, obično je riječ o vokalu. Natpisano jedno ili više slova mogu imati različita značenja. Kada se natpisani vokal nalazi

³¹¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

³¹² AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

³¹³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

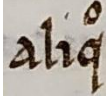
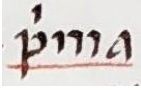

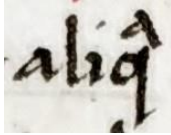
³¹⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

³¹⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7v.

³¹⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

³¹⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11r.

iznad *q*, to znači da nedostaje *-u*, natpisano slovo *-i* iznad slova *-p* bilježi nedostatak *-r*. Kad se natpisano slovo *i* nalazi iznad suglasnika *n*, on upućuje na ispuštanje sloga *-is*, a kad se iznad njega nalazi natpisano slovo *-c* označava ispuštanje vokala *-e* kako možemo vidjeti iz navedenih primjera.

	aliquo ³¹⁸
	prima ³¹⁹
	nisi ³²⁰
	nec ³²¹
	aliqua ³²²

6.3.6. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima

Pisar ovog rukopisa je pri kraćenju riječi najčešće kombinirao više abrevijativnih znakova pa je stoga skupina riječi koju nazivamo kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima najzastupljenija vrsta kratica u rukopisu. Njezina učestalost i način na koji će pojedine kratice biti upotrijebljene ovisi ponajprije o znanju i snalažljivosti samog pisara. Tako je pisar često, kako bi skratio neku riječ, kao abrevijativne znakove zajedno koristio vodoravne crtice, valovite crtice, znakove u obliku arapskog broja tri i četiri, kosu crticu preko slova itd. Primjerice u riječi *quinque* pisar je kombinirao vodoravnu crticu preko slova *-q* i abrevijativni znak u obliku arapske brojke četiri na kraju riječi. Krateći riječ *ducentarum* pisar se odlučio vodoravnom crticom iznad riječi ispustiti grafem *-n*, a abrevijativnim znakom u obliku brojke četiri ispustiti sufix *-rum*. Korištenjem vodoravne i valovite crtice iznad riječi *constituere* ispustio je slovo *-n* i nastavak *-re* na kraju riječi, pa je riječ zapisana *cōstituē*. Prilog *integraliter* još je jedan primjer istodobnog korištenja vodoravne i valovite crte u istoj

³¹⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2v.

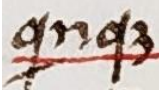
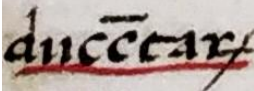
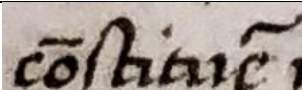
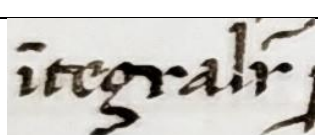
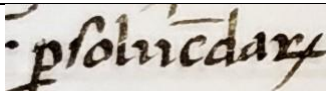
³¹⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

³²⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11v.

³²¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11v.

³²² AHAZU, IV. c. 60., fol. 11v.

riječi. Vodoravna crta iskorištena je kako bi se ispustio konsonant *-n*, a valovita crta za skraćivanje sloga *-ite*. I kao posljednji primjer navedena je u participiju futura pasivnog glagola *persolvo*, 3. – *persoluendarum* u kojoj je pisar iskoristio dva abrevijativna znaka, vodoravnu crticu preko slova *-p*, vodoravnu crtu iznad slova *-e* i abrevijativni znak u obliku arapske brojke četiri.

	quinque ³²³
	ducentarum ³²⁴
	constituere ³²⁵
	integraliter ³²⁶
	persoluendarum ³²⁷

³²³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 3v.

³²⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 9r.

³²⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 9r.

³²⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

³²⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 8v.

7. Ortografske karakteristike rukopisa IV. c. 60.

7.1. Vokalizam

7.1.1. Monoftongizacija diftonga *ae* i *oe*

Iako je rukopis pisan knjižnom humanistikom, u njemu je prisutna monoftongizacija diftonga *-ae* i *-oe*, te je navedeno svakako česta pojava u ovom rukopisu i odlika srednjovjekovnog latiniteta. Pisar je spomenute diftonge u rukopisu zapisivao kao *e caudata* ili kao običan grafem *-e*.

a) Monoftongizacija diftonga *ae* u *e*

Pisar je početak Statuta započeo upravo monoftongizacijom diftonga *ae*, te zamjenicu *haec* u nominativu množine srednjeg roda zapisao *hec*³²⁸ (*haec*). Isto je učinio prilikom bilježenja participia *prodite*³²⁹ (*proditae*), monoftongizirajući sufiks *-ae*, te glagola *ledant*³³⁰ (*laedant*) i pridjeva *emula*³³¹ (*aemula*) gdje je diftong *-ae* na početku riječi zamijenio vokalom *-e*. Još jedan primjer predstavlja particip perfekta *predicte*³³² (*praedictae*) gdje je pisar monoftongizirao diftong prefiksa i sufiksa riječi, stavljajući *e caudata* samo na posljednji diftong. Pridjev *cēlitus*³³³ (*caelitus*) također je kraćen prilikom pisanja prefiksa, te je pisar poput sufiksa participia *predicte* diftong pridjeva *cēlitus* zapisao kao repato *e*.

b) Monoftongizacija diftonga *oe* u *e*

Poput monoftongizacije diftonga *-ae* u *-e*, u ovom rukopisu prisutna je i monoftongizacija diftonga *-oe* u *-e*. Iako u daleko manjem broju, često se pojavljuje u obliku imenice *poena*, *-ae*, *f.* koju pisar redovito bilježi monoftongizirajući diftong *-oe* kao *penē* (*poenae*) ili *pena*³³⁴ (*poena*), provodeći monoftongizaciju diftonga u sredini i na kraju riječi.

³²⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³²⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³³⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³³¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³³² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³³³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³³⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

7.1.2. Zamjena vokala

a) Prijelaz glasa *e* u *i*

Jedina promjena vezana uz prijelaz glasa *-e* u *-i* vidljiva je u slučaju bilježenja imena rimskog cara Dioklecijana koje pisar zapisuje *Diocliciano*.³³⁵ Zanimljivo je da isti slučaj nalazimo i u prijepisu Statuta I. c. 11.

b) Zamjena glasa *-i* / *-y*

Zamjena glasa *-i* i *-y* kao takva prisutna je i u ovom rukopisu. Tako pronalazimo riječi zapisane kao *yrago*³³⁶ (*imago*), *yhū*³³⁷ (*Ihesu*), *ydoneum*³³⁸ (*idoneum*) i *yader*³³⁹ (*iader*) koje pisar pogrešno zapisuje zamjenjujući *-i* na početku riječi u *-y*. No, pisar rukopisa ne čini takvu pogrešku samo na početku riječi, već je spomenuta zamjena glasova prisutna i u sredini, te na kraju riječi što je vidljivo u primjerima: *Troyanis*³⁴⁰ (*Troianis*), *scarphyna*³⁴¹ (*scarphina*). Zanimljivo je da je u rukopisu zabilježen i obrnuti slučaj, pogrešno bilježenje glasa *-i* na mjesto glasa *-y* u imenici *ethimologiam*³⁴² (*etymologiam*).

7.2. Konsonantizam

7.2.1. Grafem *-h* i aspirirani glasovi

I u ovom je rukopisu vidljivo bilježenje konsonanta *-h* koje odstupa od normi klasičnog latiniteta. Pisar rukopisa konsonant *-h* redovito umeće prije vokala u riječi, pa tako primjerice u rukopisu nalazimo imenicu *proemium*, *proemii*, *n.* zapisanu kao *prohemium*,³⁴³ imenicu *turibulum*, *turibulii*, *n.* u nominativu i akuzativu množine zabilježenu kao *thuribula*³⁴⁴ i imenicu *etymologia*, *etymologiae*, *f.* u akuzativu jednine zapisanu kao *ethimologiam*.³⁴⁵

³³⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³³⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

³³⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³³⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

³³⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

³⁴⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁴¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4v.

³⁴² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁴³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁴⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

³⁴⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

U rukopisu je osim umetanja, prisutno je i izostavljanje konsonanta *-h*, a što je očito u bilježenju imenice *hebdomada*, *hebdomadae*, *f.* koja je zapisana kao *ebdomada*³⁴⁶ kao i u bilježenu imena Krista koji se u genitivu jednine u rukopisu bilježi *Cristi*.³⁴⁷ Napomenimo kako izostavljanje konsonanta *h* u riječima nije zabilježeno u prethodnom rukopisu.

Potrebno je navesti i glasovnu skupinu *-ch* karakterističnu za srednjovjekovni latinitet, a time i relevantnu za ovaj rad. Prilikom izgovaranja ove skupine glas *-c* postaje aspirat i prilikom izgovora ostaje neizrečen. Upravo zato je pisar pogrešno procijenio da pravilno bilježi riječi poput *archana*³⁴⁸ (*arcana*), *nichil*³⁴⁹ (*nihil*) i *bancho*³⁵⁰ (*banco*), nedovoljno dobro poznajući klasični latinitet.

7.2.2. Zamjena glasovnih skupina *-ti/-ci-*

Zamjena glasovnih skupina *-ti/-ci* lako je uočljiva prilikom čitanja rukopisa. Pisar često krivo zapisuje glasovnu skupinu *-ti* na mjesto gdje bi prema normama klasičnog latiniteta trebala stajati glasovna skupina *-ci* i obrnuto.

Zapisujući imenice *Dalmacia*,³⁵¹ *iusticia*,³⁵² *petitionē*³⁵³ i *noticiam*³⁵⁴ kao i broj *tercio*³⁵⁵ pisar čini pogrešku i umjesto glasovne skupine *-ti* zapisuje glasovnu skupinu *-ci*. Razumljivo, ukoliko razina poznavanja klasičnog latiniteta osobe nije visoka, ovakve pogreške događat će se često jer pri izgovoru navedenih riječi ne možemo razlučiti glasovnu skupinu *-ti* od *-ci*. Pravilno zapisane riječi glase: *tertio*, *Dalmatia*, *iustitia*, *petitione*, *notititam* i *tertio*.

U rukopisu je također glasovna skupina *-ci* zamijenjena glasovnom skupinom *-ti*. Tako u riječima u kojima bi prema normama klasičnog latiniteta trebala stajati glasovna skupina *-ci* stoji skupina *-ti*. Tako je primjerice imenica *officium*, *officii*, *n.* u dativu i ablativu jednine

³⁴⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11r.

³⁴⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 71r.

³⁴⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 10r.

³⁴⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11v.

³⁵⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7v.

³⁵¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 10v.

³⁵² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁵³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 3v.

³⁵⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁵⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

zapisana kao *offitio*,³⁵⁶ kao i pridjev *officialis*, *officiale* zapisan je kao *offitialis*³⁵⁷ te pridjev *specialis*, *speciale* koje je u rukopisu u ablativu jednine zabilježen kao *spetiali*.³⁵⁸

7.2.3. Zamjena dvostrukog vokala -i konsonantskim -j

Još jedna od ortografskih karakteristika rukopisa koja je često prisutna u rukopisu je zamjena dvostrukog vokala -i konsonantskim -j. Analizirajući rukopis može se zaključiti da se u riječima koje završavaju na *-ius*, *-ia* i *-ium*, a koje se najčešće nalaze u nominativu, dativu ili ablativu množine mijenja dvostruki vokal *-ii* u *-ij*, pretvarajući tako posljednji grafem *-i* u *-j*.

Ti slučajevi vidljivi su u riječima poput *auitijs*,³⁵⁹ *malitijs*,³⁶⁰ *edificijs*,³⁶¹ *extraordinarijs*,³⁶² *alij*³⁶³ i *angarijs*.³⁶⁴

7.2.4. Redukcija konsonanata

Geminacija i redukcija konsonanata česta je ortografska karakteristika rukopisa nastalih u srednjem vijeku pa je u pojedinim riječima prisutno udvostručenje konsonanata gdje ih prema klasičnom latinitetu ne bi trebalo biti ili se ispuštaju u riječima u kojima bi bilo za očekivati da stoje.

Uzevši navedeno u obzir, u rukopisu je prisutna redukcija konsonanata koja se javlja u raznim vrstama riječi. Tako se ime *Percevallus*, *-i*, *m.* bilježi s jednim konsonantom, *perceualus*³⁶⁵ kao i imenica *capellanus*, *capellani*, *m.* koja se u dativu i ablativu množine piše kao *capelanis*.³⁶⁶ Također pridjevi *incommodus*. *-a*, *-um*, i *communis*, *-e*, zapisani su *incomoda*³⁶⁷ i *comunis*.³⁶⁸ Redukcija konsonanata vidljiva je i kod priloga *sollemniter* koji je

³⁵⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁵⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 3r.

³⁵⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

³⁵⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁶⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁶¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁶² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁶³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁶⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2v.

³⁶⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2v.

³⁶⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

³⁶⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

³⁶⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7v.

zapisan kao *solemniter*³⁶⁹ kao i u bilježenju glavnog broja četiri koji je zapisan kao *quatuor*³⁷⁰ umjesto *quattuor*.

7.2.5. Bilježenje konsonantskog i vokalskog *u*

U tekstu rukopisa se primjećuje da se u skladu s tadašnjim uzusima konsonantsko *-u* bilježi u principu jednako kao i vokalsko što se vidi iz navedenih primjera: *uiuat*³⁷¹ *uiguit*³⁷² *uitia*³⁷³ *uirtutes*³⁷⁴ *diuina*,³⁷⁵ *erroribvs*,³⁷⁶ *ciuilibvs*,³⁷⁷ *criminalibvs*,³⁷⁸ *fontibvs*,³⁷⁹ *vno*,³⁸⁰ *vt*,³⁸¹ i *affectibvs*.³⁸²

7.3. Bilježenje velikog i malog slova

Znajući da je ovaj rukopis nastao u 15. stoljeću i napisan srednjovjekovnim latinskim jezikom kod zapisivanja velikog i malog slova vidi se nedosljedno provođenje pravila. Ono se očituje u bilježenju osobnih imena, imena gradova, mjesta, pokrajina i titula pri čemu susrećemo pojmove koji su pisani i malim i velikim početnim slovom, premda za to često ne postoji pravopisno opravdanje.

7.3.1. Bilježenje osobnih imena

Osobna imena su uistinu nedosljedno zabilježena kroz čitav rukopis. Tako su neka imena poput imena svetaca redovito zabilježena velikim početnim slovom poput *Domnij*,³⁸³ *Anastasij*,³⁸⁴ *Francisci*,³⁸⁵ *Dominici*,³⁸⁶ *Lucie*,³⁸⁷ *Margarite*,³⁸⁸ a ponekad i malim slovom

³⁶⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³⁷⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11r.

³⁷¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁷² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁷³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁷⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁷⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁷⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁷⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁷⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁷⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

³⁸⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 3r.

³⁸¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁸² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁸³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

³⁸⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

³⁸⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³⁸⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³⁸⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

poput *sancti petri*.³⁸⁹ U slučaju bilježenja vlastitih imena važno je spomenuti kako se ona kad se pojavljuju samostalno u nekim slučajevima pišu i malim i velikim početnim slovom kao primjerice *Clementis*,³⁹⁰ *Iohannis*³⁹¹ ali i *francisci*,³⁹² dok se kad se spominju zajedno s imenima svojih očeva uvijek bilježe velikim početnim slovom, a očevo ime se uvijek bilježi malim početnim što vidimo iz navedenih primjera: *Domaldo doymi*,³⁹³ *Grubulo theodosij*,³⁹⁴ *Micha madij*,³⁹⁵ *Iunius drasci*,³⁹⁶ *Damianus marci*,³⁹⁷ *Iacobus dobri*.³⁹⁸

Važno je napomenuti da se u rukopisu javljaju i mnoge riječi pisane velikim početnim slovom premda za to ne postoji pravopisno opravdanje. Najčešće su to riječi kojima su definirane crkvene službe pojedinaca poput *archidiaconi*,³⁹⁹ *archiepiscopo*,⁴⁰⁰ *primicerij*,⁴⁰¹ *sacristę*,⁴⁰² *abbas*,⁴⁰³ itd. No isto je primjetno i u bilježenju ostalih riječi kao u imenicama *nobilitate*,⁴⁰⁴ *libro*,⁴⁰⁵ *philosophos*,⁴⁰⁶ pridjevima i participima poput *statutum*⁴⁰⁷ i *sanctissimi*⁴⁰⁸ pa čak i rednim brojevima *millesimo*,⁴⁰⁹ *primo*,⁴¹⁰ *secundo*,⁴¹¹ *tertio*⁴¹² i *quarto*.⁴¹³

³⁸⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5r.

³⁸⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

³⁹⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁹¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

³⁹² AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

³⁹³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

³⁹⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 7r.

³⁹⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

³⁹⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

³⁹⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

³⁹⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 4r.

³⁹⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

⁴⁰⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 6r.

⁴⁰¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

⁴⁰² AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

⁴⁰³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

⁴⁰⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴⁰⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴⁰⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴⁰⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

⁴⁰⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

⁴⁰⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

⁴¹⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴¹¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴¹² AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴¹³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

7.3.2. Bilježenje toponima

Bilježenje toponima u rukopisu je provedeno poput bilježenja osobnih imena, vrlo nedosljedno. Pisar ekonime poput *Roma*,⁴¹⁴ *Spalati*,⁴¹⁵ i *Salona*⁴¹⁶ zapisuje velikim slovom pa bismo očekivali da će isto učiniti i prilikom zapisivanja grada Zadra, no to nije slučaj, pa ga piše malim početnim slovom, *yader*.⁴¹⁷ Pri bilježenju naziva samog grada Splita ili splitske komune pisar ne koristi jedan način zapisivanja velikog i malog slova, pa se u rukopisu nalaze učestali primjeri pisanja obaju naziva velikim i malim slovom: *commune Spalati* i *Commune Spalati*, te *ciuitas Spalati* i *Ciuitas Spalati*. Hidronime poput *Danubium*⁴¹⁸ ispravno piše velikim slovom, no prilikom bilježenja imena pokrajina ili zemalja neke piše velikim, a neke malim početnim slovom. Slijedom istog Dalmaciju i Ugarsku pisar je zabilježio *Dalmacia*⁴¹⁹ i *hungaria*⁴²⁰ čineći grešku u pisanju toponima *hungaria* kojeg je prema klasičnom latinitetu, trebao zapisati velikim početnim slovom.

7.4. Interpunkcija

Interpunkcija je još jedna od kategorija koja je kroz cijeli rukopis provedena nedosljedno. Pisar je u rukopisu od interpunkcijskih znakova koristio točku i dvotočku. U službi interpunkcije mnogo češće korištena je dvotočka, označavajući stanku ili kraj rečenice nakon koje je najčešće slijedilo veliko početno slovo.

Navest ćemo nekoliko rečenica radi analize, predstavljanja i lakšeg razumijevanja načina na koji je pisar koristio interpunkcijske znakove u rukopisu.

De thesauro & reliquijs ecclesiarum custodiendis

„*Item Statutu(m) et ordinatu(m) est: q(uod) thesaurus et sacratissime reliq(ui)e eccl(esi)ę sancti Domnij et sancti Steph(an)i & o(mn)ium monasterio4(rum) ciuitatis p(er) notariu(m) d(omi)ni potestatis ciuitatis Sp(a)l(a)ti fidel(ite)r scribant(ur) in p(raese)ntia rectoris & curię dictę ciuitatis: & i(n) p(raese)ntia Archidiaconi Primicerij & Sacristę: eccl(es)ię p(rae)dictę. Quę reliq(ui)e et th(e)saurus describant(ur) et reducant(ur) in publicas sc(ri)pturas: de q(ui)bus una sc(ri)ptura sit apud Sacrista(m) dictę eccl(es)ię: secunda sit i(n) camera Co(mmun)is Sp(a)l(a)ti: tertia sit ap(u)d unu(m) nobile(m) & legale(m) ui4(u)m dictę ciuitatis: q(ui) eligi debeat p(er) consiliu(m) g(e)n(er)ale dictę ciuitatis. Quę q(ui)dem*

⁴¹⁴ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

⁴¹⁵ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1r.

⁴¹⁶ AHAZU, IV. c. 60., fol. 1v.

⁴¹⁷ AHAZU, IV. c. 60., fol. 2r.

⁴¹⁸ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11v.

⁴¹⁹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 10v.

⁴²⁰ AHAZU, IV. c. 60., fol. 11v.

*reliq(ui)e & thesaurus custodiant(ur) i(n) scrineo po(s)ito i(n) sacristia: habendo tres clauēs: q(uae) clauēs retineant(ur) p(er) ho(m)i(n)es supradictos.*⁴²¹

Iz poglavlja *De thesauro et reliquijs ecclesiarum custodiendis* vidljivo je da pisar koristi interpunkcijske znakove dvotočke i točke. Služba dvotočke u ovome poglavlju poglavito je u označavanju stanke u rečenici, umjesto zareza, a ne u nabranju kako bismo to očekivali u današnjem bilježenju interpunkcijskih znakova. U tekstu se pravilno koristi dvotočka u službi zareza, izuzevši kraj prve rečenice gdje dvotočka nepotrebno stoji prije sintagme *ecclesie predictę*. U tom primjeru bi dvotočka trebala stajati nakon imenice *Archidiaconi*, jer pisar nabraja u čijoj prisutnosti bi se trebalo popisati blago i presvete moći svetog Dujma i svetog Stjepana, dakle „*thesaurus et sacratissime reliqie...sancti Domnij et sancti Stephani....scribantur....et in praesentia Archidiaconi* (zarež) *Primicerij et Sacristę: ecclesie predictę*.“

Točka se u tekstu pravilno koristi i primjetno je da pisar rečenice odvaja kao smislene cjeline s početkom i krajem.

De Syndicis potestatis Spalati

„*Item Statutu(m) & ordinatu(m) est. Q(uod) p(rima) dies post exitu(m) regim(in)is pot(est)atis i(n) g(e)n(er)ali co(n)silio dictę ciuitatis eligi debeat.tres.syndici: q(ui) i(n) octo dies fidel(ite)r & bona fide s(ecundu)m fo(r)=mam Statuto4(rum) dictę ciuitatis & s(ecundu)m bona(m) co(n)suetudi(n)em Ciuitatis Sp(a)l(a)ti syn=dicare & req(ui)rere r(ati)onem a pot(est)ate & ab om(n)ibvs suis offitiales debeat. Et si in=ueneri(n)t dictu(m) pot(est)atem & suos offitiales u(e)l familiares aliq(uid) habuisse accepis=se & extorsisse a Co(mmun)e Sp(a)l(a)ti u(e)l sp(eci)alibus p(er)sonis dicte ciuitatis co(n)tra ius & fo(r)ma3(m) p(raese)ntium Statuto4(rum) aut si dolu(m) u(e)l fraude(m) i(n) eo4(rum) offitio com(mi)s(er)int q(uod) eos debeat pu=nire & co(n)de(m)nare ad restitutio(n)em eo4(rum) q(uae) iniuste accep(er)i(n)t & co(n)tra fo(r)ma(m) Statutoru(m) dicte ciuitatis. Et dictu(m) syndicatu(m) co(m)plea(n)t i(n)fra dictos.octo.dies. Qui syndici tene=ant(ur) i(n)q(ui)rere dilige(n)ter co(n)tra pot(est)atem offitiales & familiares suos. si q(ui)d feceri(n)t co(n)tra p(rae)dicta. Et si i(n)ueneri(n)t ip(su)m pot(est)atem & suos offitiales fraude(m) aliqua(m) commisisse q(uod)= punia(n)t eos i(n) duplo q(uan)titatis q(uam) i(n)ue(n)tus fu(er)it accepisse. Et si ciuitas Sp(a)l(a)ti esset sine rectore fore(n)si & elig(er)entur rectores p(er) co(n)siliu(m) & co(mmun)e Sp(a)l(a)ti ad regime(n) dicte ciuitatis eodem modo debeat syndicari.*“⁴²²

⁴²¹ AHAZU, IV. c. 60., fol. 5v.

⁴²² AHAZU, IV. c. 60., fol. 9v.

Pisar u poglavlju iznad točku na pojedinim mjestima ne koristi u njezinoj pravnoj službi, kao znak za odvajanje rečenica. Primjer istoga vidljiv je u označavanju kraja rečenice točkom prije veznika *quod* koji označava početak zavisne rečenice, a uzevši to u obzir, na tome mjestu očekivali bismo zarez, a ne točku koja označava kraj rečenice. U nastavku iste rečenice pisar je nakon glagola *debeant* stavio točku, te odmah nakon sljedeće riječi, *tres*, ponovo označio točku što nam nameće zaključak da je pisar htio jasno naznačiti da su riječi odvojene cjeline. Nastavno na isto, pisar je i nakon *tres* ponovno stavio interpunkcijski znak, dvotočku, koja bi, gledajući cjelokupnu rečenicu imala funkciju zareza. Točku između riječi također je koristio i u nastavku teksta, bilježeći *dictos octo dies* kao *dictos.octo.dies*. Točka u funkciji zareza korištena je i u rečenici: „*Qui syndici tene=ant(ur) i(n)q(ui)rere dilige(n)ter co(n)tra pot(est)atem offitiales & familiares suos. si q(ui)d feceri(n)t co(n)tra p(rae)dicta.*“ Prije uvođenja veznika i zavisne rečenice pravilno bi bilo odvojiti takav dio rečenične cjeline zarezom, no iz više primjera vidljivo je da je pisar slijedio *modus operandi* pri kojem je koristio dvotočku i točku kako bi označio stanke u rečenici.

Bitno je spomenuti i način na koji je pisar razdvajao riječi u tekstu. Gledajući tekst, pisar je riječi odvajao malenim razmakom između svake pojedine riječi unutar reda. Kada bi se našao u situaciji da riječ nije mogao zapisati u istom redu u kojem ju je i započeo, za razliku od pisara rukopisa I. c. 11., ovdje koristi matematički simbol jednakosti (=) kako bi riječ rastavio, te njen ostatak pravilno zapisao u novome redu. Za navedeni način rastavljanja riječi u rukopisu ne manjka primjera:

„*De eodem (XI)*“

„*Item Statutu(m) & ordinatu(m) est. Q(uod) pot(est)as q(ui) p(ro) t(em)p(o)re fuerit i(n) ciuitate Sp(a)l(a)ti sit & e(ss)e de=beat co(n)tentus salario sup(ra)dicto: n(ec) p(ro)ponat: n(ec) propon(er)e faciat i(n) aliq(uo) co(n)silio gen(er)ali uel sp(eci)ali: u(e)l etia(m) in are(n)go q(uod) dictu(m) salariu(m) pot(est)arię aliqu(al)ite)r augeat(ur): nec sub sp(eci)e sa=larij: n(ec) sub specie doni u(e)l alio q(uo)cu3(m)q(ue) q(uae)sito colore directe uel i(n)directe.*“⁴²³

⁴²³ AHAZU, IV. c. 60., fol. 9v.

8. Zaključak

Unatoč činjenici što su predmetni rukopisi sadržajno isti te su oba nastala u razdoblju 15. stoljeća, oni se ipak razlikuju s paleografskog aspekta. Navedena razlika vidljiva je prilikom samog listanja rukopisa u vrsti latiničnog pisma kojim su pisani, rukopis I. c. 11 napisan je knjiškom gotičkom minuskulom, odnosno knjiškom humanistikom kojom su ispisane stranice rukopisa IV. c. 60.

Rukopis pod signaturom I. c. 11. odlikuje se klasičnim elementima knjiške gotičke minuskule uz mnoštvo kratica, te isprekidanim, oštrim i uglatim slovima koja se izdužuju u visinu i time čitatelju otežavaju čitanje, napose razlikovanje slova *c* od *t*, *b* od *v* i *n* od *u*. U rukopisu su pri kraćenju riječi najzastupljenije kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima kojih je autor koristio uistinu mnogo, počevši od vodoravne i valovite crte iznad riječi, kose crte, abrevijativnih znakova u obliku arapskih brojki tri, četiri i devet, pa do abrevijativnih znakova u obliku apostrofa i obrnutog slova *c*. Specifičnost ovog rukopisa je upravo spomenuta vodoravna crta koju pisar povlači koristeći debeli sloj tinte uz mali zavijutak na kraju kod pojedinih riječi čime otežava razlikovanje vodoravne i valovite crte, a samim time i grupiranje istih u pripadajuće kategorije.

Ortografskom analizom rukopisa I. c. 11. utvrdili smo da se prijepis odlikuje karakteristikama srednjovjekovnog latiniteta, odnosno da pisar pokazuje nedovoljno dobro poznavanje normi klasičnog latiniteta što se odlikuje u bilježenju diftonga, zamjeni glasovnih skupina *-ti* i *-ci*, upotrebi epentetskog *p*, pisanju velikog i malog slova te interpunkciji. Monoftongizacija diftonga gotovo je u potpunosti provedena, a potrebno je i spomenuti da je pisar u većini slučajeva izbjegavao pisanje istih koristeći abrevijativne znakove. Nadalje, za razliku od rukopisa IV. c. 60. redukcija konsonanata i upotreba konsonantskog *u* u rukopisu nisu prisutne, dok su zamjena glasa *-e* s glasom *-i* i glasa *-i* s glasom *-y*, te pojave parazitskog *i* u oba rukopisa svedeni na minimum. Važno je istaknuti, kad je riječ o pisanju glasovnih skupina *-ti/-ci*, da pisar uglavnom poštuje pravila klasičnog latiniteta što nije slučaj u rukopisu IV. c. 60. gdje vrlo često glasovnu skupinu *-ti* mijenja sa *-ci* i obrnuto, što je u neku ruku neobično jer je potonji rukopis pisan humanistikom pa je za očekivati da će u njemu biti manjih nepravilnosti u bilježenju pojedinih riječi. Pri bilježenju velikog i malog slova u osobnim imenima i imenima toponima ne poštuje se pravilo pisanja velikog slova na početku riječi pa su ista bilježena i malim i velikim s time da ona zabilježena malim početnim slovom prevladavaju. Također, kad je riječ o interpunkciji, interpunkcijski znakovi se uglavnom ne koriste, ponekad se pojavljuje točka kao znak za završetak pojedine rečenice. S obzirom na to

da je predmetni rukopis nastao u razdoblju srednjeg vijeka ovakva odstupanja od klasičnog latiniteta nisu neočekivana.

Prijepis Statuta grada Splita pod signaturom IV. c. 60. pisan je knjižnom humanistikom, pismom koje nastaje iz nečitke gotice, po uzoru na karolinu u težnji za pisanjem lijepih, jasnih i skladnih slova. Za razliku od rukopisa I. c. 11., rukopis IV. c. 60. odlikuju skladno ukrašeni inicijali poglavlja i knjiga, odvojenost slova, preglednost teksta i njegovo lakše čitanje. Iako je pisan humanistikom, rukopis uistinu obiluje riječima kraćenim *per contractionem* i *per suspensionem*, a kad je riječ o abrevijativnim znakovima korištenim pri kraćenju pojedinih riječi, vidljivo je kako su korišteni razni znakovi od kojih dominiraju riječi kraćene uporabom vodoravne crte i riječi kraćene kombiniranim abrevijativnim znakovima. Za očekivati bi bilo da ovaj rukopis ipak posjeduje manji broj kratica od prethodnog, no analiza je pokazala da se brojem kratica ipak ne razlikuje mnogo od rukopisa I. c. 11. koji je pisan knjiškom goticom,

Ortografske karakteristike rukopisa IV. c. 60. pokazuju neznatno bolje poznavanje klasičnog latiniteta od rukopisa I. c. 11. Navedeno je vidljivo u čestoj uporabi *e caudata*, odnosno monoftongizaciji diftonga *ae* i *oe*, te ispravnom pisanju velikog početnog slova u rečenici. Gledajući pisanje velikog i malog slova ovaj se rukopis uvelike se ne razlikuje od rukopisa pisanog gotičkom minuskulom, jer pisar veliko i malo početno slovo u vlastitim imenima i toponimima ne zapisuje u skladu s normama klasičnog latiniteta. No ipak, razlika u odnosu na raniji rukopis vidljiva je u korištenju interpunkcijskih znakova, napose točke i dvotočke, koji se u ovom rukopisu nalaze u službi odvajanja smislenih rečeničnih cjelina, te označavanju stanke ili zareza. Nastavno na isto, kad je riječ o interpunkcijskim znakovima, pisar ovog rukopisa uvijek upotrebljava matematički znak za jednakost (=) kako bi označio prelamanje riječi u sljedeći red što čini još jednu razliku u odnosu na raniji rukopis jer navedeni znak u njemu ne postoji.

Budući da Statut grada Splita iz 1312. predstavlja važan dio hrvatske povijesne građe kao pravno-povijesni dokument koji svjedoči o razvoju srednjovjekovne komune u Dalmaciji predmetni latinski rukopisi I. c. 11. i IV. c. 60. iznimno su važni za očuvanje hrvatske kulturne baštine kao najstariji očuvani prijepisi spomenutog Statuta na latinskom jeziku, pa se ovom paleografskom i ortografskom analizom nastojalo dati mali doprinos daljnjem proučavanju i razvoju hrvatske srednjovjekovne latinske ostavštine.

9. Popis izvora i literature

9.1. Izvori

a) Neobjavljeni:

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zbirka kodeksa

- a) rukopis I. c. 11. *Spalati civitatis communitatis et hominum statuta et ordinamenta/ann. 1312./*;
- b) rukopis IV. c. 60. *Spalati civ. statuta. saec. XIV.*

b) Objavljeni:

ARHIĐAKON, Toma (2003) *Historia Salonitana*, Književni krug, Split

CVITANIĆ, Antun (1987) *Statut grada Splita*, Split

9.2. Literatura

1. BADANJAK, Ivan, *Povijesna i paleografska analiza statuta zagrebačkih prebendara (15. i 16. st.)*, Hrvatski studiji, Zagreb (diplomski rad), 2017.
2. BARTULOVIĆ, Anita, *Paleografska, diplomatska i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. – 1392.)*, Filozofski fakultet, Zagreb (doktorska disertacija), 2014.
3. BOROŠAK-MARIJANOVIĆ, Jelena, *Ivan Kukuljević Sakcinski: začetnik hrvatskog identiteta*, 2016.
4. BUDAK, Neven, RAUKAR, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
5. BURNAĆ, Ivana, *Filološka i kulturno-povijesna analiza djela Memoriale Pavla Pavlovića*, Hrvatski studiji, Zagreb (diplomski rad), 2014.
6. CVITANIĆ, Antun, *Pravno uređenje splitske komune po Statutu iz 1312. godine*, Split, 1964.
Srednjovjekovni Statut grada Splita i zapadno-europska pravna kultura (U povodu objavljivanja novog Statuta grada Splita) *Kulturna baština*, br. 24-25, 117-138., Split, 1994.
7. DUPLANČIĆ, Arsen, JOZIĆ, Branko, RADIĆ, Željko, *Statut grada Splita, Rukopisi i tiskana izdanja, Katalog izložbe o sedamstotoj obljetnici 1312.-2012*, Split, 2015.

8. MATIJEVIĆ SOKOL, Mirjana, *Historijski zbornik, God. 52; Regimen Latinorum Arhidakona Tome u teoriji i praksi*, 1999.
9. MILJAN, Sanja, *Usporedba djela Mihe Madijevog i splitskog anonimnog kroničara A Cutheis s jezičnog i povijesnog aspekta*, Hrvatski studiji, Zagreb (diplomski rad), 2014.
10. NOVAK, Grga, *Povijest Splita*, Matica hrvatska, Split, (knjiga I.), 1957.
11. NOVAK, Viktor, *Latinska paleografija*, Beograd, 1987.
12. RADIĆ, Željko (urednik), *Splitski statut iz 1312. godine: Povijest i pravo*, Split, 2015.
13. RAUKAR, Tomislav, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku*, Književni krug Split, 2007.
14. STIPIŠIĆ, Jakov, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1985.
15. ŠANJEK, Franjo, *Latinska paleografija i diplomatika*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2005.
16. ŠANJEK, Franjo, GRBAVAC, Branka i SURADNICI, *Leksikon hrvatskoga srednjovjekovlja*, Školska knjiga, Zagreb, 2017.

9.3. Popis internetskih stranica

1. „Stenografija“, *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na:
<http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=58004>; pristupljeno: 17. rujna 2019. godine
2. „Srednjovjekovni latinski“, *Hrvatska enciklopedija*, dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57611>; pristupljeno: 17. rujna 2019. godine

10. Sažetak

Statut grada Splita, odnosno Percevalov statut, nastao 1312. godine nije ostao sačuvan u svojem izvornom obliku, već postoji znatan broj rukom načinjenih prijepisa na latinskom i talijanskom jeziku. U Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, pod signaturama I-c-11 i IV-c-60, čuvaju se dva najstarija prijepisa na latinskom jeziku nastala u 15. stoljeću. Stoga ovaj rad donosi kratak povijesni i društveni kontekst nastanka Statuta, te prikazuje njegov sadržaj, a naglasak se u radu stavlja na paleografsku analizu rukopisa analizirajući materijalni opis rukopisa, opis pisma, sustav kratica i abrevijativne znakove. U radu se također analiziraju ortografske karakteristike rukopisa poput monoftongizacije diftonga, zamjene vokala, geminacije konsonanata, aspiriranih glasova kao i bilježenje velikog i malog slova.

Ključne riječi: paleografska analiza, ortografska analiza, Statut grada Splita, Percevalov statut, knjiška humanistika, knjiška gotica

11. Summary

The Statute of the City of Split, that is, the Perceval Statute, was created in the year 1312. It has not remained preserved in its original form, but there is a significant number of handwritten transcripts in Latin and Italian. The Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts, holds two of the oldest transcripts in Latin, under the signatures I-c-11 and IV-c-60, dating from the 15th century. Therefore, this paper presents a brief historical and social context of the Statute's origin and presents its content, with an emphasis on the paleographic analysis of the manuscript by analyzing the material description of the manuscript, the description of the letter, the acronyms of the system and the abbrevative signs. The orthographic characteristics of manuscripts such as diphthong monophthongisation, vocal replacement, gemination users, aspirated voices, and uppercase and lowercase letters are also analyzed in the paper.

Keywords: paleographic analysis, ortographic analysis, Statute of the City of Split, Perceval Statute, humanist script, gothic script